

Preuzimanje uloga u pripovijedanju u hrvatskom znakovnom jeziku

Maltar, Eva

Master's thesis / Diplomski rad

2022

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, Faculty of Education and Rehabilitation Sciences / Sveučilište u Zagrebu, Edukacijsko-rehabilitacijski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:158:821199>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2025-01-10**

Repository / Repozitorij:

[Faculty of Education and Rehabilitation Sciences - Digital Repository](#)

Sveučilište u Zagrebu
Edukacijsko-rehabilitacijski fakultet

Diplomski rad

Preuzimanje uloga u pripovijedanju u hrvatskom znakovnom jeziku

Eva Maltar

Zagreb, rujan, 2022.

Sveučilište u Zagrebu
Edukacijsko-rehabilitacijski fakultet

Diplomski rad

Preuzimanje uloga u pripovijedanju u hrvatskom znakovnom jeziku

Eva Maltar

Mentor:

doc. dr. sc. Marina Milković

Zagreb, rujan, 2022.

Izjava o autorstvu rada

Potvrđujem da sam osobno napisao/napisala rad Preuzimanje uloga u pripovijedanju u hrvatskom znakovnom jeziku i da sam njegova autorica.

Svi dijelovi rada, nalazi ili ideje koje su u radu citirane ili se temelje na drugim izvorima jasno su označeni kao takvi te su adekvatno navedeni u popisu literature.

Ime i prezime: Eva Maltar

Mjesto i datum: Zagreb, 16. rujna 2022.

Zahvala

Hvala mentorici na strpljenju i vodstvu tijekom pisanja ovog rada. Njega ne bi bilo da kroz učenje u našoj maloj 'HZJ grupi' nisam na tako otvoren i pristupačan način bila upoznata s ljepotom hrvatskog znakovnog jezika.

Hvala mojoj obitelji na bezuvjetnoj ljubavi i podršci kojima me obasipa na svakom koraku mog puta. Bez vas ništa od ovoga ne bi bilo moguće.

Preuzimanje uloga u pripovijedanju u hrvatskom znakovnom jeziku

Student: Eva Maltar

Mentor: doc. dr. sc. Marina Milković

Diplomski studij Logopedija

Sažetak

Preuzimanje uloga (PU) u znakovnim jezicima definira se kao diskursna strategija u kojoj znakovatelj koristi dijelove tijela kako bi prenio radnje, iskaze, misli, osjećaje i/ili stavove osobe na koju se referira. U znakovnim jezicima ova je pojava opširno istražena. Cilj ovog istraživanja bio je opisati PU u pripovijedanju u hrvatskom znakovnom jeziku (HZJ) i usporediti dobivene podatke s postojećim podacima o istoj temi dobivenim istraživanjima drugih znakovnih jezika. Pitalo se postoji li PU u pripovijedanju u HZJ te, ako postoji, za što se i na koji način uloge preuzimaju. Za potrebe ovog istraživanja u programu ELAN analizirano je šest snimaka prepričavanja elicitiranih dvama isječcima iz američkog crtića *The Simpsons*. Od tri ispitanika koja su sudjelovala u istraživanju svaki je prepričao dva različita videozapisa. Podaci dobiveni analizom snimaka obrađeni su primjenom deskriptivnih metoda. Rezultati pokazuju da u HZJ znakovatelji doista preuzimaju uloge u pripovijedanju. U ovom su ih istraživanju preuzeli za prikaz radnji, emocija, misli i iskaza ispitanika. Pritom je primijećena usklađenost ispitanika u korištenju PU za prikaz istih situacija tijekom pripovijedanja. Za PU ispitanici su koristili sve bilježene nemanualne oznake: usmjerenje pogleda (*eyegaze*), glavu, lice, torzo i ruke. Nemanualna oznaka koja je korištena u svim PU bila je usmjerenje pogleda, a druge su se oznake koristile za preuzimanje 87 do 97 posto uloga. Navedeni rezultati u skladu su sa saznanjima o PU u drugim znakovnim jezicima, a slaganje je najočitije u svrsi i načinu preuzimanja uloge. Ovo istraživanje pridonosi lingvističkom opisu HZJ, potvrđuje složenost njegove jezične strukture te otvaranjem novih pitanja potiče na daljnje istraživanje jezika. Također, saznanja iz ovog istraživanja primijenjiva su u poučavanju HZJ kao drugog jezika te ukazuju na važnost uključivanja HZJ kao prirodnog jezika u (re)habilitaciju i obrazovanje gluhih osoba.

Ključne riječi: hrvatski znakovni jezik, preuzimanje uloga, pripovijedanje, nemanualne oznake

Constructed action in narration in croatian sign language

Student: Eva Maltar

Mentor: doc. dr. sc. Marina Milković

Graduate study of Speech and Language Pathology

Abstract

Constructed action (CA) is a discourse strategy in sign languages in which signers use parts of their body to depict actions, utterances, thoughts, feelings and/or attitudes of a referent. This strategy has been well researched among the sign languages. The aim of this research was to describe CA during narration in croatian sign language (HZJ) and to compare the obtained data with the data available from previous sign language research. Question was whether CA exists in HZJ, and, if it does, how and why do signers take on roles of the referents. For the purpose of this study, six recordings elicited by two clips of an american cartoon 'The Simpsons' were analysed using ELAN software. Three participants took part in this study and each of them retold two different stories. Acquired data was then analysed using descriptive methods. Results show that signers do take on roles during storytelling in HZJ. In this reseach signers used CA to depict actions, emotions, thoughts and utterances of the cartoon characters. In doing so, the three signers very often took on roles to show the happenings of the same scenes. For the display of CA signers used all of the recorded nonmanual markers: eyegaze, head, face, torso and arms. Non-manual marker that was used in all retellings by all participants was eyegaze, while the other non-manual markers appeared active in 87 to 97 percent of roles taken. Listed results match with the prior discoveries on CA in sign languages. The biggest similarities were noticed in the purpose of using CA and the manner in which the roles are taken on. This research contributes to the linguistic description of HZJ, confirms the complex linguistic structure of the language and, by raising new questions, encourages new research. New knowledge gained by this research can be applied in teaching HZJ as a second language. Furthermore, the new discoveries obtained by this research show the importance of using sign language in (re)habilitation and education of deaf people.

Key words: croatian sign language, constructed action, narration, non-manual markers

SADRŽAJ

1. UVOD	8
1.1. Pripovijedanje u govornim jezicima.....	8
1.1.1 Preuzimaju li se uloge u pripovijedanju u govornim jezicima?	8
1.2. Preuzimanje uloga u znakovnim jezicima	11
1.3. Teorija mentalnih prostora.....	19
1.4. Nemanualne oznake.....	21
2. PROBLEM I CILJ ISTRAŽIVANJA	22
3. METODE RADA	23
3.1. Uzorak ispitanika	23
3.2. Opis ispitnog materijala.....	23
3.3. Način prikupljanja podataka	25
3.4. Metode obrade podataka.....	26
3.4.1 Usmjerenje pogleda.....	27
3.4.2. Glava	28
3.4.3. Torzo	28
3.4.4. Lice	29
3.4.5. Dominantna i nedominantna ruka	30
3.4.6. Uloga.....	32
4. REZULTATI I RASPRAVA	34
4.1. Što se i kako prenosi tijekom preuzimanja uloge?	35
4.1.1. Radnje	36
4.1.2. Emocije	50
4.1.3. Misli i iskazi.....	58
4.2. Nemanualne oznake i dijelovi tijela	67
4.3. Preuzimanje dvostruke uloge.....	73
5. ZAKLJUČAK	76
6. LITERATURA.....	77

1. UVOD

Pripovijedanje je izlaganje događaja u kronološki kauzalnom ili kakvu složenijem, umjetnički organiziranom obliku ("pripovijedanje," 2021). Ono je univerzalno, odnosno prisutno je u svim kulturama i jezicima svijeta te kao takvo predstavlja važan alat ljudske komunikacije. Način na koji se pripovijeda, između ostalog, ovisi o modalitetu jezične proizvodnje. Tako oralnim pripovijedanjem nastaje usmeni pripovjedni tekst. Govornici tada za navođenje ili prepričavanje tuđih riječi koriste upravni ili neupravni govor, a dodatne informacije o likovima ili osobama prenose uz pomoć paralingvističkih sredstava i gesti. U znakovnim jezicima prepoznata je drugačija strategija za prijenos informacija o objektu komunikacije. Iznošenje događaja u kojima su sudjelovali određeni likovi ili osobe u znakovnim jezicima okarakterizirano je preuzimanjem uloga (npr. Padden, 1986; Engberg-Pedersen, 1993; Metzger, 1995; Emmorey i Reilly, 1998).

1.1. Pripovijedanje u govornim jezicima

Pripovijedanje je, dakle, izlaganje događaja u određenom vremenskom slijedu. U događajima koji se prenose često sudjeluju osobe ili likovi. Kako bi se izrekao sadržaj tuđeg govora, u hrvatskom govornom jeziku koristi se upravni i neupravni govor. Ukoliko se tuđe riječi navedu upravo onako kako su izgovorene radi se o upravnom govoru koji se obilježava posebnom intonacijom (1). Neupravni govor nastaje tako što se sadržaj tuđih riječi oblikuje u ishodišnoj rečenici koja se potom kao izrična, zavisno upitna ili zavisno zahtjevna uvrštava u glavnu u kojoj se kazuje čijih se riječi sadržaj navodi u zavisnoj rečenici. Odnosno, neupravni govor je prepričavanje tuđih riječi (2). Isti iskaz može se iznijeti kao upravni i kao neupravni govor, no pri pretvorbi jednoga u drugi mijenjaju se lice i način ("upravni i neupravni govor," 2005).

(1) Ivan je rekao: „Kupio sam auto.“

(2) Ivan je rekao da je kupio auto.

1.1.1 Preuzimaju li se uloge u pripovijedanju u govornim jezicima?

Tijekom prenošenja sadržaja u diskursu govornici ujedno koriste i promjene u intonaciji, odnosno visini, jačini i trajanju govornih jedinica, te kvaliteti glasa kako bi modificirali riječi i

dijelove iskaza (Ladd, 1996). Također, govornici tijekom pripovjedaanja ne prenose samo iskaze, već i misli, radnje, i/ili osjećaje referenata (Cormier, Smith i Zwets, 2013). Oni se mogu prenositi riječima, ali i zvukovima i/ili gestama (Clark and Gerrig, 1990) te korištenjem prozodije i usmjerenja pogleda (de Brabanter, 2010; Park, 2009; Sidnell, 2006; prema Cormier i sur. 2013). Streeck (2002) navodi da tijekom prenošenja iskaza govornici ponekad preuzimaju ulogu referenta te ne ostaju striktno unutar vlastite uloge. Tu pojavu naziva *body quotation* te tvrdi da se u engleskom jezku najčešće javlja uz formu *be+like*. Autor ovu pojavu objašnjava kroz primjer u kojem govornik prenosi iskaz referenta uz gestu koja predstavlja radnju stavljanja kartice u uređaj (3).

(3) početak gesta 'stavljanje kartice u uređaj'

But then they're like „Stick this card into this machine.“

Zanimljivu teoriju o ovoj temi iznose Clark i Gerrig (1990). Oni predlažu da komunikacijski činovi koji se izvode licem u lice imaju tri osnovne metode: pokazivanje (*indicating*), opisivanje (*describing*) i demonstriranje (*demonstrating*). Pokazivanje se odnosi na doslovno pokazivanje na referenta ili događaj tijekom razgovora, a opisivanje na davanje verbalnog opisa onoga na što se referiramo. Metoda demonstriranja uključuje prikaz određenih aspekata objekta interesa koristeći tijelo i mijenjajući obilježja glasa. Ljudi, u pravilu, demonstriraju kako neki događaj, stanje, proces ili objekt izgleda i zvuči, odnosno kakav dojam ostavlja na osobu koja ga doživljava. Autori daju primjer:

(4) Herb! [points to Eve] + [puts an imaginary camera to his eyes and clicks the shutter].

Govornik ovdje prvo zaziva sugovornika vičući njegovo ime, zatim pokazuje prema Eve, tako je locirajući u prostoru, i na kraju gestom prikazuje radnju fotografiranja. Gesta lociranja Eve predstavlja metodu pokazivanja, a gesta fotografiranja metodu demonstracije. Ono što je govornik želio prenijeti je: „Herb, Eve is taking a photograph.“ Nadalje, autori svrstavaju demonstracije pod situacije koje nisu ozbiljne (*nonserious actions*). Odnosno, ono što govornik prenosi ne događa se sada doslovno, već se samo prikazuje. Na primjer, osoba A ne šepa u stvarnom životu, no može prikazati kako šepa referent. Pritom osoba A mora paziti kako uvodi demonstraciju. Ako samo u jednom trenutku počne šepati, njezin sugovornik tu situaciju može shvatiti kao da osoba A šepa, a ne onaj na koga se osoba A referira. Prema autorima, osoba A može označiti demonstraciju verbalno, npr. kaže „Marija hoda ovako“, zatim počne šepati pa

na kraju doda „i to je to.“ Također, osoba A može istovremeno opisivati i demonstrirati neki aspekt onoga na što se referira. U našem slučaju, može šepati i istovremeno izreći rečenicu „Marija u posljednje vrijeme neobično hoda.“

I Cormier i sur. (2013) su se u svom radu dotakle teorije Clarka i Gerriga (1990). Slažu se da demonstracije mogu biti multimodalne. Imajući to na umu, sažimaju podatke o tome što se sve u govornim jezicima može koristiti za uokviravanje upravnog i neupravnog govora. Daju nekoliko mogućnosti:

1. Korištenje prozodije, zvukova, gesta, usmjerenja pogleda i elemenata sintakse (5).

(5) I got out of the car, and I just [demonstration of turning around and bumping his head on an invisible telephone pole].

(Clark i Gerrig, 1990:782)

2. Korištenje glagola izvješćivanja (*reporting verbs, quotative verbs*) (6). U engleskom jeziku to su npr. glagoli *say, tell* i *ask*, a u novije vrijeme u ovu skupinu spadaju i strukture *go, be like* i *be all* (Blyth i sur., 1990; Clark i Gerrig, 1990; Rickford i sur., 2007; prema Cormier i sur., 2013).

(6) Peter was like “What am I supposed to do with this?”

(Cormier i sur., 2013:122)

3. Izražavanje upravnog govora bez glagola izvješćivanja ili imenice koja označava kome se pridaje citat (*zero quotatives*). Ova je pojava prepoznata u engleskom, španjolskom i grčkom jeziku (Mathis i Yule, 1994; Cameron, 1998; Tannen, 1986; prema Cormier i sur., 2013). U svom istraživanju Matis i Yule (1994) koriste simbol \emptyset koji predstavlja podudaranje sa strukturalno uvjetovanim promjenama iskaza referenta (7).

(7) she’s like: “So what time did you get in?”

We got in like at two-thirty. \emptyset : “Well I got home around a little after one.”

Cause they sleep like the dead, they don’t hear us come in anyway and uh so \emptyset : “Did you all have a nice time?”

\emptyset : “Yeah.”

(Mathis and Yule, 1994:64)

4. Korištenje zamjenice koja se odnosi na referenta bez glagola izvješćivanja (*partially framed quotation*). Pojavu je prepoznao Cameron (1998) u španjolskom i talijanskom jeziku.

(8) Y ella, “ !Ah no, mi’jo!”

And she, “Ah no, kiddo!”

(Cameron, 1998:49)

Prema navedenim teorijama, informacije o onome na što se referiramo u govornim jezicima ne prenose se izričito verbalno, već i paralingvističkim sredstvima, gestama i mimikom. Točnije, osim iskaza i misli, govornik može prikazati i određeni aspekt onoga što je referent radio ili kako se ponašao. Prihvatimo li teoriju Clarka i Gerriga (1990), i preuzimanje uloge u znakovnim jezicima može se shvaćati demonstracijom (Cormier i sur., 2013). Odnosno, preuzimanjem uloga u znakovnim jezicima prenose se iste informacije kao i u govornim jezicima kada se odluči prikazati neki aspekt onoga na što se referiramo. Glavna je razlika u tome što se u znakovnim jezicima informacije prenose korištenjem ruku, tijela i/ili facijalne ekspresije pa je razlikovanje gramatičkih elemenata od gesti otežano (Lillo-Martin, 2012).

1.2. Preuzimanje uloga u znakovnim jezicima

Preuzimanje uloga (PU) u znakovnim jezicima pripovjedna je strategija u kojoj znakovatelj koristi svoje lice, glavu, tijelo, ruke i/ili druge nemanualne oznake kako bi prenio radnje, iskaze, misli, osjećaje i/ili stavove osobe na koju se referira (Metzger, 1995). Preuzimanje uloga primijećeno je i istraženo u velikom broju znakovnih jezika, a neki od njih prikazani su u tablici 1.

Tablica 1. Neki od znakovnih jezika u kojima je istraživano preuzimanje uloga

ZNAKOVNI JEZIK	ISTRAŽIVAČI
američki znakovni jezik (ASL)	Metzger (1995) Emmorey i Reilly (1998) Liddell i Metzger (1998)

britanski znakovni jezik (BSL)	Morgan (1999)
brazilski znakovni jezik (LIBRAS)	Quadros (1997a, b)
njemački znakovni jezik (DGS)	Hosemann (2011)
talijanski znakovni jezik (LIS)	Zucchi (2004)
švedski znakovni jezik (SSL)	Ahlgren (1990) Nilsson (2004)
danski znakovni jezik (DTS)	Engberg-Pedersen (1995)
katalanski znakovni jezik (LSC)	Quer i Frigola (2006)
nikaragvanski znakovni jezik (ISN)	Pyers i Senghas (2007)
kvebečki znakovni jezik (LSQ)	Poulin i Miller (1995)
južnoafrički znakovni jezik (SASL)	Aarons i Morgan (2003)

Unatoč broju provedenih istraživanja, englesko nazivlje za ovu pojavu nije jasno definirano. Kada se govori o preuzimanju uloga, dva najčešće korištena engleska nazivlja su *constructed action* (npr., Winston 1992; Metzger 1995; Quinto-Pozos 2007; Lillo-Martin 2012) i *role shift* (npr. Lentz 1986; Padden 1986; Quer 2011). Međutim, što pojedini istraživači svrstavaju pod te pojmove znatno varira. Razilaženje nastaje u tome što neki ove pojmove koriste kao sinonime za preuzimanje uloge, dok drugi navedena nazivlja koriste za opis pojedinih aspekata preuzimanja uloge. U ovom će se poglavlju dati pregled osnovnih definicija i nazivlja koja se koriste za opisivanje preuzimanja uloga u znakovnim jezicima.

Pojam *role-shifting (RS)* kao pojavu u komunikaciji tijekom koje znakovatelj 'preuzima' ulogu 'lika' za vrijeme znakovanja uvodi Padden (1986). Pritom naglašava da se RS ne smije shvatiti kao igra uloga (*role-play*) već kao pojava koja se treba dodatno isktražiti u sklopu sintakse i diskursa. Devet godina kasnije Metzger (1995) uvodi pojam *constructed action (CA)*. Pojam oblikuje na temelju nazivlja iz prethodnog istraživanja u kojem je Tannen (1986) iskovala naziv *constructed dialogue (CD)*. Dok je Tannen pojmom *CD* opisala izražavanje dijaloga, odnosno navođenje iskaza osobe na koju se znakovatelj referira, Metzger pojam *CA* koristi za opis strukture kojom se u diskursu prenose stvarni ili zamišljeni neverbalni aspekti komunikacije. Točnije, u tom slučaju znakovatelj prenosi npr. emocije, osjećaje ili radnje druge osobe (Metzger, 1995; prema Cormier, Smith i Sehyr, 2015).

Lillo-Martin i Müller de Quadros (2010) naglašavaju kako postoji *quotative use (QU)* i *non-quotative use (NQU)* u preuzimanju uloga. *QU* autorice definiraju kao citiranje iskaza ili misli osobe na koju se znakovatelj referira. Navode da pritom dolazi do pomaka tijela prema mjestu pridruženom citiranoj osobi (lokusu) i korištenja facijalne ekspresije kako bi se preuzela uloga (slika 1). U navedenom primjeru vidljiv je pomak tijela u desno prema lokusu referenta i korištenje facijalne ekspresije kako bi se preuzela uloga žene. Pritom se izravno prenosi ženin iskaz: „You're fine!“.

Slika 1. The wife said, "You're fine!"

(Lillo-Martin i Müller de Quadros, 2010:625)

Prema navedenom bismo mogli tvrditi da se *quotative RS* može usporediti s upravnim govorom, izravnim navođenjem čijih riječi. No autorice (Lillo-Martin i Müller de Quadros, 2010) tvrde kako navođenje tuđeg iskaza ne mora biti doslovno, odnosno *quotative PU* dopušta i ono što bismo u engleskom jeziku iznijeli uz formu *be+like*. Navedenu pojavu 1986. godine prepoznaje i Padden te daje njen primjer (slika 2). U primjeru možemo vidjeti da je znak HUSBAND znakovan u neutralnom položaju (glava i pogled su usmjereni prema naprijed). Nakon toga uz znak WORK dolazi do promjene izraza lica i pogled se usmjerava gore-desno. Taj iskaz bi se mogao prevesti kao 'The husband was working.', no s obzirom na to da je došlo do promjene u facijalnoj ekspresiji i usmjerenju pogleda iskaz se prevodi kao 'The husband was like – „here I am, working.“'.

rs:husband
(9) HUSBAND <WORK>.

Slika 2. 'The husband was like – "here I am, working.' "

(Padden, 1986:50)

Pritom Padden (1986) razlikuje dvije strukture za preuzimanje uloga. Prva struktura odgovara prethodno opisanom iskazu u kojem je preuzimanje uloge ostvareno promjenom izraza lica i usmjerenja pogleda. Drugu strukturu opisuje kao vidljiv pomak tijela u stranu ili naprijed-natrag te ju naziva *contrastive role-shifting*. Pomak tijela u stranu u svrhu preuzimanja uloge možemo vidjeti na slici 1.

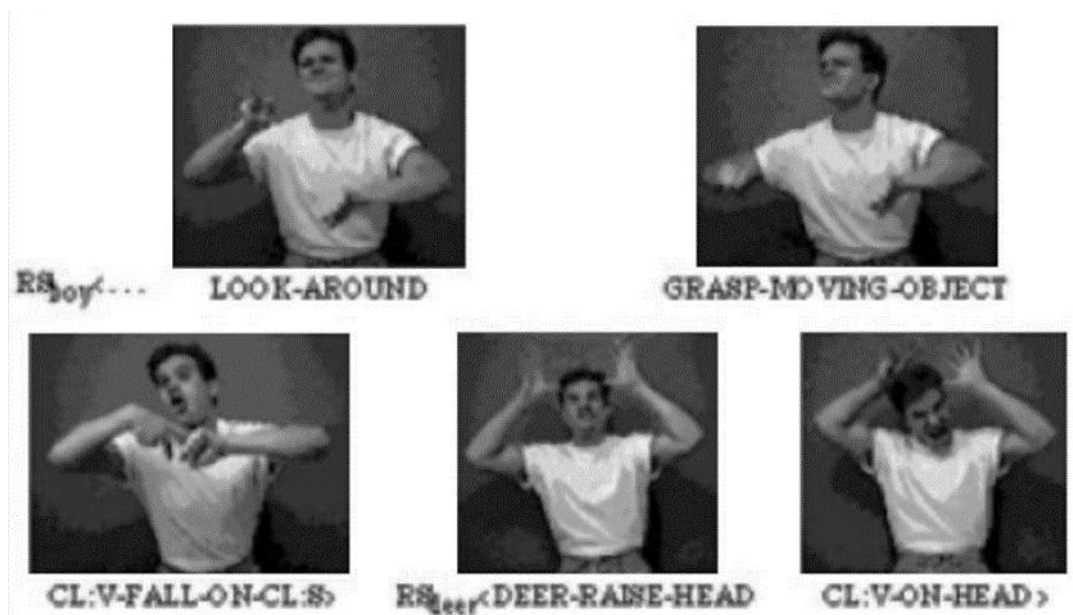
Nadalje, važno obilježje *quotative* PU je promjena u tumačenju glagola sročnosti i zamjenica u prvom licu (Lillo-Martin, 2012). Na ovaj se aspekt RS osvrnula i Engberg-Pedersen (1993, 1995). Vodeći se navedenim značajkama, preuzimanje uloga u danskom znakovnom jeziku podjelila je na tri oblika:

1. *shifted reference* - znakovatelj koristi zamjenicu u 1. licu koja se odnosi na osobu koja se citira, a ne njega samoga
2. *shifted attribution of expressive elements* – znakovatelj koristi facijalnu ekspresiju i položaj tijela kako bi izrazio stavove ili emocije osobe na koju se referira
3. *shifted locus* – znakovatelj ne koristi lokus pošiljatelja za sebe, već za drugu osobu (najčešće osobu na koju se referira) ili za sebe koristi neki drugi lokus umjesto lokusa pošiljatelja

Shifted reference i *shifted locus* slični su u tome što se u oba slučaja lokus znakovatelja koristi kako bi se referiralo na drugu osobu. Razlika je u tome što se lokus znakovatelja uz *shifted*

locus koristi samo za izražavanje glagola sročnosti, a ne zamjenice u 1. licu koja se odnosi na referenta. Također, *shifted locus* nije vezan uz izravni diskurs te nužno ne zahtjeva promjenu u položaju tijela.

Vratimo se sada na podjelu PU koju predlažu Lillo-Martin i Müller de Quadros (2011). *Non-quotative* PU, za razliku od *quotative* PU, prenosi informacije o tome što osoba na koju se referiramo radi, a ne što govori ili misli. Pritom, u početku, Lillo-Martin i Müller de Quadros poistovjećuju *non-quotative RS* sa *CA*. Navode kako takvo preuzimanje uloga uključuje kombinaciju znakova, klasifikatora, mimike i gesta te promjene facijalne ekspresije i pozicije tijela kako bi odgovarale onoj referenta (slika 3). Primjer prepričavanja koji autorice daju preuzet je iz rada Emmorey i Reilly (1998) koje su se bavile istraživanjem razvoja vještina prepričavanja i preuzimanja uloga. One u svom radu sliku 3. koriste kao primjer pojave koju nazivaju *reported action*, što je prema Lillo Martin (2012) zapravo *non-quotative RS*. Kako bi opisale ono što nam je otprilje poznato kao *quotative RS*, autorice koriste pojam *direct quotation*.

Slika 3. "The boy looked around while holding onto a branch.

The branch suddenly started to move!

He fell over onto something.

An angry deer raised his horns.

The deer had the boy on his head."

(Lillo-Martin i Müller de Quadros, 2011; prema Emmorey i Reilly, 1998)

Autor koji također prepoznaje dva oblika PU je Schlenker (in press). Oblik kojim se prenose izjave ili misli referenta naziva *attitude role shift*, a obliku kojim se prikazuju postupci i ponašanje referenta pridaje termin *action role shift*. Uz Schlenkera, u ovom su pregledu navedena još četiri istraživanja u kojima autori dijele preuzimanje uloga na različite oblike. Odnos pojedinih termina prikazan je u tablici 2. Pojmovi koji predstavljaju jednaku pojavu ispisani su u zajedničkom stupcu.

Tablica 2. Odnos nazivlja za preuzimanje uloga predloženih od strane različitih autora

Engberg-Pedersen (1993)	<i>shifted reference, shifted attribution of expressive elements</i>	<i>shifted attribution of expressive elements</i>
Metzger (1995)	<i>constructed dialogue</i>	<i>constructed action</i>
Emmorey i Reilly (1998)	<i>direct quotation</i>	<i>reported action</i>
Lillo-Martin (2012)	<i>quotative role shift</i>	<i>non-quotative role shift</i>
Schlenker (in press)	<i>attitude role shift</i>	<i>action role shift</i>

Osim preuzimanja uloge lika ili osobe, znakovatelj tijekom pripovijedanja preuzima i ulogu naratora. Određeni autori (npr. Metzger, 1995; Poulin i Miller, 1995; prema Cormier i sur., 2015) tvrde da postoji mogućnost istovremenog preuzimanja uloge i naracije. Odnosno, znakovatelj simultano može biti u ulozi lika i naratora. Metzger (1995) ovakav oblik PU naziva *simultaneous direct and indirect action*. Prethodno je spomenuto da se u *non-quotative* PU ponekad ograničeno koriste znakovi i klasifikatori. Metzger prepoznaje i ovaj oblik PU te ga

opisuje kao *direct action*. Važno je naglasiti da korištenje znakova u *non-quotative* PU ne uključuje citiranje druge osobe, već se njima daju dodatne leksičke informacije. Treći oblik PU koji Metzger navodi je *indirect action*. Njega karakterizira primarna uloga naratora uz ograničeno uključivanje tijela (npr. blago odmahivanje glavom na kraju iskaza).

Istražujući kvebečki znakovni jezik (LSQ), Poulin i Miller (1995) koriste pojam *referential shift* za istu pojavu koju Engberg-Pedersen (1995) naziva *shifted reference*. Odnosno, taj naziv pridaju pojavi u kojoj znakovatelj koristi zamjenicu u 1. licu kako bi se referirao na treću osobu u izravnom diskursu. Izravni diskurs definiraju kao prenošenje izjava, radnji, stanja ili misli referenta te unutar navedenog diskursa prepoznaju dva načina na koja se mijenja točka gledišta znakovatelja. To su, već navedena, *referential shift* i *unmarked form*. *Unmarked form* omogućava korištenje facijalne ekspresije kako bi se prenijele emocije ili stavovi znakovatelja, a ne referenta. Dakle, u ovom slučaju radi se o neutralnom gledištu, znakovatelj iznosi vlastite komentare i pritom nema preuzimanja uloge. S druge strane, kroz *referential shift* znakovatelj prenosi unutarnje emocije osobe na koju se referira. Potrebno je istaknuti da se neutralan komentar od strane znakovatelja može dati samo tijekom *unmarked form*, a ne tijekom CA.

Zanimljiv pogled na preuzimanje uloga daje i Supalla (1982) te predlaže da se situacije u kojima tijelo znakovatelja predstavlja živi subjekt u nekom diskursu svrstaju u kategoriju 'klasifikatora tijela' (*body classifiers*). Pritom je važno naglasiti da se navedena kategorija klasifikatora razlikuje od klasifikatora koji označavaju tijelo ili dio tijela entiteta (*bodypart classifiers*). Kada se govori o 'klasifikatorima tijela' misli se na klasifikatore koji nisu predstavljeni fonološki, manualno, već uz pomoć tijela znakovatelja. Danas je taj prijedlog odbačen od većine stručnjaka te se Supallini 'klasifikatori tijela' više ne smatraju klasifikatorima već sredstvom za ostvarivanje preuzimanja uloge (npr. Engberg-Pedersen 1995).

Nadalje, Quinto-Pozos i Mehta (2010) navode da pokušaje definiranja preuzimanja uloga u prepričavanju otežava i to što određeni autori pojam *role shift* definiraju kao pokret torza znakovatelja koji označava promjenu perspektive, dok drugi naglašavaju da pomak torza nije nužan za preuzimanje uloge, već se to može postići i suptilnijim markerima, npr. pokretom glave ili pogledom. U prvom slučaju pomak torza označava prelazak znakovatelja iz uloge naratora u ulogu lika i nije jednak pokretima torza u preuzimanju uloga koji predstavljaju oponašanje pokreta referenta.

Iz svega navedenog, vidljivo je da je nazivlje i definicija preuzimanja uloga u znakovnim jezicima veoma neujednačena. Ipak, određeni autori nastoje unificirati definicije i u tom

procesu daju novi pogled na preuzimanje uloga. Cormier i sur. (2015) navode kako je ponekad teško odrediti jesu li iskazi, osjećaji, emocije ili misli koje znakovatelj iznosi njegove ili pripadaju osobi na koju se referira. Objasnjavaju da je to zato što znakovatelj sam donosi zaključke o stanju i namjeri druge osobe te samim time ponekad više nije jasno je li znakovatelj u ulozi lika te prenosi njegove iskaze, osjećaje, emocije i misli ili pak iznosi vlastite komentare (naraciju), a da je istovremeno u ulozi lika. Cormier i sur. (2013) daju jasan primjer ovog problema (slika 4). Primjer obuhvaća prikaz PU koja započinje manualnom PU, odnosno mahanjem ruku koje predstavlja čovjeka koji hoda prema logorskoj vatri. Nakon toga se PU nastavlja, no niz WANT COOK SOMETHING koji se javlja uz PU ne predstavlja radnju niti dijalog (muškarac ništa ne govori). Dakle, ova rečenica može predstavljati misli čovjeka, kako ih zamišlja znakovatelj, ili predstavlja naraciju, pri čemu nas znakovatelj želi obavijestiti da čovjek nešto želi skuhati.

Slika 4. 'The man with the moustache approaches and is like "I want to cook something.' "

Ovim nam autorice žele pokazati da je ponekad teško prepoznati razlike između emocija, osjećaja i misli koje se prenose tijekom CA, naročito u usporedbi s iskazima i radnjama. Točnije, navode da prethodni primjer preuzimanja uloge ne spada niti pod CA niti pod CD (ili, u ovom slučaju, *constructed thought*) već je kombinacija i jednog i drugog. Iz tog se razloga Cormier i sur. (2013) slažu s Metzger (1995) i smatraju da je CA nadređen pojam za *quotative* i *non-quotative* PU te da nema nužno potrebe za razlikovanjem dvaju oblika. Sličan pogled na CA imaju i Lillo-Martin i Müller de Quadros (2010) te se referiraju na Tannen (1989:99) koja tvrdi da je čak i naizgled izravno citiranje zapravo konstruirani dijalog, odnosno to je još uvijek primarno kreacija znakovatelja, a ne referenta. Dakle, Lillo-Martin i Müller de Quadros *quotative* i *non-quotative* PU smatraju podkategorijama CA te navedene pojmove koriste naizmjenično.

1.3. Teorija mentalnog prostora

Za razumijevanje preuzimanja uloga u znakovnim jezicima važno je upoznati se i s teorijom mentalnih prostora (*mental space theory*) koju uvodi Fauconnier (1994). Mentalni prostori su konstrukti koji nastaju tijekom diskursa kako bi se ostvarila kognitivna struktura. Nastala kognitivna struktura je mentalni proces koji organizira iskustva i pridaje im značenje te upravlja procesiranjem novih informacija i dozivanjem pohranjenih informacija ('cognitive structure', 2012). Mentalni prostori sadrže određene elemente, ali i relacijske veze s drugim elementima koji se mogu postupno dodavati za vrijeme diskursa jer on zahtjeva stalno prilagođavanje i podešavanje samih mentalnih prostora (Fauconnier i Turner, 2002; prema Birdsell, 2014). Fauconnier i Turner (1996) kasnije šire ovu teoriju uvodeći pojam *blended space* (*blend*). Taj se prostor sastoji od najmanje dva ulazna mentalna prostora (*input mental spaces*) od kojih svaki nosi svoje elemente. Prostor koji sadrži elemente zajedničke obama prostorima, npr. lokaciju, vrijeme radnje i aktivnost, nazivaju generičkim prostorom (*generic space*). On omogućava preslikavanje ili zajedničko sudjelovanje elemenata iz oba ulazna mentalna prostora u integriranom prostoru koji se naziva *blended space*. To je ključni mentalni prostor u kojem je sadržana značenjska i konceptualna interpretacija iskaza kao čvrsta cjelina s vlastitom logikom, sastavljena od dijela elemenata iz svakog ulaznog prostora te nekih mogućih novih

elemenata koji ne pripadaju ni jednom od ulaznih prostora (Fauconnier i Turner, 2002; prema Belaj i Tanacković Faletar, 2006).

Liddell (2000) sagledava ovu teoriju iz perspektive znakovnih jezika te uviđa potrebu za uvođenjem novog koncepta koji naziva 'stvaran prostor' (*real space*). Definira ga kao našu konceptualnu reprezentaciju fizičkih stvari. Na primjer, recimo da se osoba nalazi u određenom prostoru i ispred sebe ugleda knjigu. Ona će na temelju percepiranih informacija dodati konceptualnu knjigu jednake veličine, oblika i boje mentalnoj reprezentaciji svoje okoline. Ta konceptualna knjiga sada predstavlja element u 'stvarnom prostoru'. Liddell i Metzger (1998) tvrde da je *blended space* u kojem je jedan od ulaznih mentalnih prostora 'stvaran prostor' ključan za razumijevanje diskursa u ASL-u. Dakle, oni smatraju da je ono što znakovatelj producira zapravo *blend* dvaju različitih mentalnih prostora od kojih je jedan 'stvaran prostor', odnosno mentalna reprezentacija okoline u kojoj se znakovatelj nalazi. Navode da postoje dva tipa ovakvih *blend*-ova. Znakovatelj može izgraditi prostorne reprezentacije u prostoru znakovanja ili može zamisliti da su subjekti prisutni u prostoru oko njega. Ovu pojavu pojašnjavaju koristeći primjer prepričavanja Garfield stripa. Tijekom prepričavanja znakovatelj stvara konceptualnu reprezentaciju samog stripa koju autori nazivaju prostor stripa (*cartoon space*). Tu reprezentaciju zatim uparuje s elementima iz 'stvarnog prostora' i stvara *blend*. To omogućuje znakovatelju da određene aspekte stripa prikazuje na različite načine. Znakovatelj može prenijeti informacije tako da usmjeri znakove i nemanualne oznake prema entitetu koji je smjestio u prostor oko sebe ili može preuzeti ulogu lika i prikazati što lik u tom trenutku radi.

Na ovu se temu nadovezuje i Dudis (2004). On navodi da prije navedeni *blend* u kojem se tijelo znakovatelja projicira u samu mentalnu reprezentaciju kao rezultat daje integrirani element koji se doživljava kao glumac. Na primjer, znakovatelj može prikazati lik motociklista koji vozi uzbrdo tako da svoju glavu, torzo i ruke stavi u poziciju kao da sam vozi motor i to sve poprati facijalnom ekspresijom. Međutim, autor tvrdi da svi dijelovi tijela ne moraju uvijek biti aktivni tijekom *blend*-a te da određeni dijelovi tijela znakovatelja mogu biti odijeljeni od ostatka i pružati drugačiji input (*body partitioning*). Primjerice, znakovatelj može konstruirati motociklista i tako da zadrži točan položaj trupa i glave te facijalnu ekspresiju, ali rukama sada znakuje klasifikator koji bismo preveli: 'vozilo se penje na uzbrdicu'. Nadalje, autor tvrdi da se na ovaj način može predstaviti i nekoliko referenata istovremeno. Tada različiti dijelovi tijela predstavljaju različite referente u isto vrijeme.

1.4. Nemanualne oznake

Prema Dudisu (2004), elementi koji sudjeluju u preuzimanju uloga su ruke, glava, torzo, donji dio tijela te facijalna ekspresija i usmjerenje pogleda (*eyegaze*). Isto tvrdi i Metzger te još 1995. godine navodi da se tijekom preuzimanja uloge mijenja položaj prethodno navedenih dijelova tijela, a dolazi i do promjene u facijalnoj ekspresiji i prekida kontakta očima. Parametar koji se najčešće spominje kao glavni i obavezni pokazatelj preuzimanja uloge je promjena u usmjerenju pogleda ili prekid kontakta očima sa sugovornikom (Loew 1984; Padden 1986; Kegl 1995; Reilly 2000; prema Cormier i sur., 2015). Već je ranije spomenuto da Padden (1986) prepoznaje dvije strukture za preuzimanje uloga. Obje uključuju promjene u usmjerenju pogleda, no samo jedna sadrži i promjene u položaju torza. Prema tome, za preuzimanje uloga promjene u položaju torza nisu nužne, no promjene u usmjerenju pogleda jesu. S time se slažu i Herrmann i Steinbach (2007) koji u svom radu iznose kako je usmjerenje pogleda obavezno za preuzimanje uloga, dok su naginjanje trupa i glave proizvoljni markeri.

Quinto-Pozos i Mehta (2010) navode da preuzimanje uloga ponekad uključuje samo minimalnu aktivnost jednog ili dva dijela tijela, a ponekad je istovremeno aktivno nekoliko dijelova tijela kako bi se prenijela informacija o tome što referent radi. O tome govori i Dudis (2004) te tvrdi da se artikulatori koji sudjeluju u preuzimanju uloga mogu koristiti simultano i/ili sekvencionalno. Iz ovog razloga neki autori kao preuzimanje uloge priznaju samo one situacije u kojima je, primjerice, aktivan veći broj artikulatora, a intenzitet artikulacije veći. Kako bi se ujednačio pogled na to što sve spada pod preuzimanje uloga, određeni su autori odlučili odrediti stupnjeve u kojima se ono može javiti. Lentz (1986) stupnjeva preuzimanje uloga na ljestvici od minimalnog do maksimalnog. Problemu slično pristupaju Quinto-Pozos i Mehta (2010) te dijele preuzimanje uloga na tri stupnja: suptilno (*slight*), umjereno (*moderate*) i preuveličano (*exaggerated*). Stupnjevi se određuju ovisno o intenzitetu aktivnosti nemanualnih artikulatora koji sudjeluju u preuzimanju uloge.

Quinto-Pozos i Mehta (2010) istražili su i kako se preuzimanje uloga ispoljava u različitim okruženjima te pred različitom publikom. Gledali su kako će znakovatelji iznijeti istu anegdota u 3 različita okruženja: učionici, formalnom okruženju (npr. proslava otvorenja) i neformalnom okruženju (npr. bingo večer). Publiku su u učionici činila djeca, a u drugim okruženjima odrasli. Pritom su autori pratili koji su artikulatori aktivni u pojedinim situacijama i u kojoj mjeri. Došli su do ovih zaključaka:

- pokreti ruku u sklopu preuzimanja uloge bili su prisutni u svim kontekstima i sa sve tri publike, ipak, ti su pokreti bili najnaglašeniji u znakovanju pred djecom i odraslima u neformalnom okruženju
- pokreti torza u sklopu preuzimanja uloge bili su prisutni u svim kontekstima i sa sve tri publike, a najnaglašeniji su bili pred djecom
- preuzimanje uloge koje uključuje noge i stopala javilo se kod prezentiranja pred djecom i starijom populacijom u neformalnim okruženjima, no ne i u ostalim kontekstima
- pokreti torza koji označavaju preuzimanje uloge bili su najnaglašeniji u prisutnosti djece i odraslih u formalnim okruženjima, a najsuptilniji u neformalnim situacijama
- facijalna ekspresija i pokreti glave u sklopu preuzimanja uloge bili su prisutni u svim kontekstima i sa svim publikama, pri čemu nije prepoznat jasan uzorak korištenja ovih artikulatora

2. PROBLEM I CILJ ISTRAŽIVANJA

Lingvistička istraživanja znakovnih jezika svoj su zamah dobila u drugoj polovici 20. stoljeća, nakon što William Stokoe 1960. godine u svom radu opisuje fonologiju ASL-a. U vremenskom periodu od početka razvoja interesa za znakovne jezike do danas otkrivena su mnoga jezična pravila koja potvrđuju da su znakovni jezici prirodni jezici ravnopravni govornima. Znakovni jezici imaju veoma bogatu gramatiku i ključan su dio kulture zajednice Gluhih. Prvim korakom u istraživanju gramatike hrvatskog znakovnog jezika (HZJ) smatra se rad Zimmermanna u kojem on 1986. godine opisuje oko 3000 znakova, pritom se usmjeravajući na fonologiju jezika. Otada se istraživanja jezika nastavljaju te trenutno postoji oko 50 radova na temu HZJ.

Prema informacijama navedenim u uvodu vidljivo je da se pitanje preuzimanja uloga uvelike istražuje u svjetskim znakovnim jezicima. O ovoj temi istraživači raspravljaju još od 1986. godine kada Padden prvi uvodi pojam *role-shift*. U HZJ ova tematika je dosada bila neistražena. Ovo je prvo istraživanje koje se bavi istraživanjem preuzimanja uloga u pripovijedanju u HZJ. Njime se nastoji doprinijeti lingvističkom opisu HZJ, a posljedično i njegovom poučavanju.

Cilj ovog rada opisati je preuzimanje uloga u pripovijedanju u HZJ i usporediti dobivene podatke s podacima dobivenim istraživanjima drugih znakovnih jezika.

U skladu s ciljem, a pritom uzimajući u obzir opsežnost tematike preuzimanja uloga u znakovnim jezicima, postavljena su sljedeća problemska pitanja:

1. Preuzimaju li se uloge u pripovijedanju u HZJ?
2. Za koje svrhe se preuzimaju uloge u pripovijedanju u HZJ?
3. Preuzimaju li se u pripovijedanju iste uloge za prikaz istih situacija?
4. Postoji li u HZJ *quotative* i *non-quotative* način preuzimanja uloge?
5. Koje se nemanualne oznake i dijelovi tijela koriste u preuzimanju uloga u pripovijedanju u HZJ?
6. Koliko se često pojedine nemanualne oznake ili dijelovi tijela koriste za preuzimanje uloga?
7. Koje su sličnosti i razlike u načinu preuzimanja uloga u pripovijedanju u HZJ i drugim znakovnim jezicima?

3. METODE RADA

3.1. Uzorak ispitanika

Podaci su u ovom istraživanju prikupljeni na uzorku od 3 ispitanika. Njih su činile 2 žene, IvVr i JaTe te jedan muškarac, SiLo. JaTe i SiLo djeca su gluhih roditelja, a IvVr dolazi iz obitelji s gluhim članovima te im je svima HZJ prvi jezik.

3.2. Opis ispitnog materijala

Za potrebe ovog rada korišteni su podaci prikupljeni u okviru projekta „Osnove gramatike HZJ“ (2004-2009)¹. Iz nastalog korpusa izdvojeno je 6 snimaka prepričavanja isječaka animirane američke serije *The Simpsons*. Za svakog su ispitanika uzete dvije snimke prepričavanja, jedna elicitirana videom Kovčeg s blagom, a druga videom Poludjela Marge (slika 5). Videi su prikazani bez titlova. Ispitanike se u istraživanju tražilo da prepričaju pogledane videozapise, jedan po jedan. Kako bi se osiguralo razumijevanje podataka koji će se iznijeti u ovom radu opisat će se događaji u isječcima navedenih crtića.

¹ Projekt je financiran od strane Ministarstva znanosti, obrazovanja i sporta (2301) i NSF grant (BCS-0345314), R. B. Wilbur. Glavni istraživači: R. B. Wilbur i LJ. Pribanić.

Slika 5. Isječci iz crtića Kovčeg s blagom i Poludjela Marge

Opis događaja u isječku videozapisa Kovčeg s blagom:

Djed i unuk stoje na brodu. Unuk na sebi ima ronilačku opremu: naočale za ronjenje, prsluk i peraje. Unuk stavlja dihalicu i držeći uže skače u more. Roni prema dnu. Pritom gleda oko sebe. Oko njega plivaju ribe, a stijene u moru pune su raznog smeća. Odjednom ugleda stari sef na morskom dnu. Oko drške sefa veže uže koje je donio sa sobom. U sljedećoj sceni prikazan je djed koji stoji na brod. Kraj užeta koji je zavezan za dizalicu na brodu pomiče se kao da ga netko povlači. Djed vidi da se uže pomiče i usklikne „Yes!“. Nakon toga pritišće gumb kojim aktivira dizalicu. Dizalica polaku izvlači dječaka i sef na površinu. Dječak pritom stoji na sefu. Nakon toga djed otvara vrata na brodu i dizalica spušta sef na palubu. U narednoj sceni djed s naporom šipkom otvara sef. Vrata sefa se otvaraju u desnu stranu. Djed iz sefa vadi prvu sliku i gleda ju. Nakon toga dolaze 2 razbojnika. U sceni jedan stoji na djedovom brodu i nešto govori, a drugi vozi njihov vlastiti brod. Razbojnik koji stoji na brodu drži pištolj i traži slike. Zatim jednom rukom nastavlja držati pištolj dok drugom rukom uzima slike i daje ih partneru. Partner uzima slike i stavlja ih na njihov brod. Kada su sve slike preuzete razbojnik na brodu nogom gura dječaka koji zbog toga pada u sef. Vrata sefa se zatvore i sef s unukom padne u more. Prikazano je kako sef tone prema dnu, a voda se unutar sefa skuplja oko unuka. Unuk izgleda zabrinuto. Razbojnici odlaze svojim brodom. Jedan od njih nešto govori. Djed prvo gleda prema razbojnicima, a zatim brzo stavlja opremu za ronjenje. Prije nego što stavi dihalicu djed ispljune zubalo. Nakon toga uskače u vodu i roni prema tonućem sefu. Unuk iznutra pokušava odgurnuti poklopac jer se voda diže. Nakon toga se izmijenjuju scene djedovog brzog ronjenja prema sefu i unukovih pokušaja otvaranja poklopcu. Voda je gotovo potpuno ispunila sef, unuk uzima dah. U tom trenutku djed otvara vrata sefa. Unuk ispluta van držeći dah. Djed prima unuka i nudi mu svoju dihalicu. Dihalica je puna djedove sline. Unuk odbija dihalicu.

Djed privlači unuka k sebi i gura mu dihalicu u usta. Djed i unuk zajedno isplivaju na površinu. Dječak ispljune dihalicu, a djed dolazi do zraka.

Opis događaja u isječku videozapisa Poludjela Marge:

Djevojčica sjedi u sjedalici na suvozačkom mjestu u autu. Prvo desnom rukom trese bočicu s mlijekom iz koje ništa ne izlazi, a zatim prima bočicu s obje ruke, prinosi ju ustima i počinje navlačiti dudicu. Pokraj nje mama vozi auto. Namrgođena je. Mama pogleda prema bebi i veselo posegne za nečim s svoje desne strane. Zatim slijedi prikaz scene u kojoj je vidljivo da auto s mamom i bebom vozi preko mosta, a iza njih je veliki autobus. U sljedećem je trenutku ponovno prikazana mama koja voza. Iza nje trepere svijetla autobusa. Mama je u 'transu'. Njene su misli animirane tako da osobe ili objekti o kojima razmišlja kruže oko njene glave. Redom se pojavljuju njena djeca, muž, radio i na kraju još jedna osoba iz njenog života. Nakon toga prikazano je kako po maminoj glavi udaraju bušilice. Beba još uvijek navlači bočicu s mlijekom, no iz nje ništa ne izlazi. Odjednom beba ustima povuče dudicu s bočice. Mlijeko se prolije po maminoj radnoj odjeći na stražnjem sjedalu i po maminom licu. Mama zbog toga poludi (prikazana facijalna ekspresija mame može se protumačiti na različite načine). Mama staje na kočnicu. Auto se zbog toga okreće bočno na mostu. Skoro dolazi do sudara, no i bus koji je vozio iza mame i auto koji je vozio po suprotnoj traci staju na vrijeme. Mama povlači ručnu kočnicu i okreće ključ tako gaseći auto. Zatim je prikazano kako vozač autobusa gleda mamu, otvara vrata busa i hoda prema njoj. Kada dođe do nje, naginje se prema prozoru i počinje kuniti mamu mašući prstom. U ustima ima čačalicu. Mama sjedi u autu i izgleda iznervirano. Odjednom se okrene i grakne na vozača. Vozač se uplaši i pobjegne.

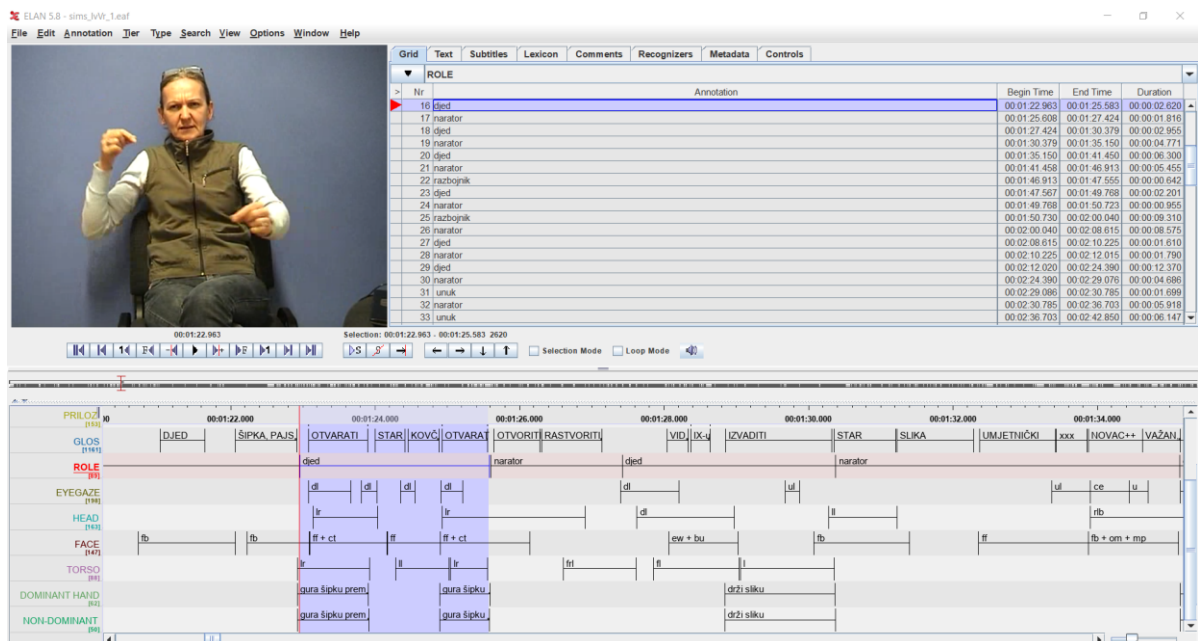
3.3. Način prikupljanja podataka

Podatke je prikupljala čujuća osoba fluentna u znakovnom jeziku (CODA – *Child of Deaf Adults*). Za vrijeme prikupljanja podataka komunikacija s ispitanicima odvijala se isključivo na znakovnom jeziku jer se nastojao izbjeći utjecaj govornog jezika na izvedbu ispitanika. Ispitanicima je prvo bio prikazan isječak jednog crtića, a zatim se od njih tražilo da ga prepričaju. Tek im je nakon toga bio prikazan sljedeći isječak crtića kojim se elicitiralo prepričavanje. Proces prikupljanja podataka snimljen je video kamerom, a prikupljen sadržaj je digitaliziran.

3.4. Metode obrade podataka

Dobiveni podaci transkribirani su u programu ELAN (*Eudico Linguistic Annotator*, v. 5.8). ELAN je softver koji se koristi za anotiranje i transkribiranje audio i video zapisa, a to ga čini odličnim odabirom za lingvističku analizu znakovnih jezika (slika 6). Svih 6 transkribiranih videa u ovom je istraživanju dodatno anotirano za 6 nemanualnih oznaka/dijelova tijela i ulogu. Nemanualne oznake i dijelovi tijela čiji su se pokreti i usmjerenja bilježili su:

1. usmjerenje pogleda (*eyegaze*)
2. glava (*head*)
3. lice (*face*)
4. torzo (*torso*)
5. dominantna ruka (*dominant hand*)
6. nedominantna ruka (*non-dominant hand*)

Slika 6. Primjer transkripcije i anotacije materijala u programu ELAN

Dijelovi snimke u kojima su pogled, glava, trup i torzo bili usmjereni prema naprijed (prema sugovorniku) te se nisu naginjali u stranu, natrag ili naprijed smatrali su se neutralnim položajem. Pogled usmjeren prema sugovorniku također se smatrao neutralnim položajem. Neutralni položaj nemanualnih oznaka ili dijelova tijela tumačio se kao neaktivirani artikulatork preuzimanja uloge. Dijelovi snimke u kojima su artikulatork bili u neutralnom položaju nisu se bilježili. Razlog tome je preglednost. Na temelju literature moglo se zaključiti da u ulozi

naratora nisu aktivni markeri preuzimanja uloge. Točnije nemanualne oznake i dijelovi tijela znakovatelja u tom su slučaju okrenuti prema sugovorniku. Zbog toga se dalo pretpostaviti da će dijelovi snimke u kojima nije označena promjena u položaju artikulatora, ili ih je označen mali broj, ukazivati na ulogu naratora. Uloga naratora mogla se označiti unatoč prisutnosti promjene u položaju artikulatora zato što nemanualni markeri nose različite gramatičke funkcije i nisu aktivni samo u službi preuzimanja uloge. Ova će se odluka detaljnije razjasniti u sljedećim poglavljima ovog rada.

Ukupno vrijeme trajanja znakovanog materijala iznosi 8 minuta i 10 sekundi. Materijal je bio pregledan više puta kako bi se utvrdila točnost bilježenja pojavnosti nemanualnih oznaka i dijelova tijela te određivanja uloge. Podaci zabilježeni u ELAN-u dalje su obrađeni deskriptivnom analizom.

3.4.1 Usmjerenje pogleda

Usmjerenje pogleda bilježilo se svaki puta kada je ispitanik prekinuo kontakt očima sa sugovornikom. Osim usmjerenja pogleda ovdje su se bilježile i zatvorene oči zato što se tada nije mogao odrediti smjer pogleda. Kako se taj dio ne bi ubrajao u neutralan položaj očiju na neki je način morao biti označen. Smjerovi za koje se bilježilo skretanje pogleda su ovi:

1. dolje (eng. *down* – *d*)
2. gore (eng. *up* – *u*)
3. desno (eng. *right* – *r*)
4. lijevo (eng. *left* – *l*)
5. dolje desno (eng. *down right* – *dr*)
6. dolje lijevo (eng. *down left* – *dl*)
7. gore lijevo (eng. *up left* – *ul*)
8. gore desno (eng. *up right* – *ur*)
9. s lijeva udesno (eng. *slow left to right* – *lr*)
10. s desna ulijevo (eng. *slow right to left* – *rl*)
11. gledanje uokolo (eng. *looking around* – *la*)
12. brzo lijevo-desno (eng. *fast left to right* – *flr*)
13. zatvorene oči (eng. *closed eyes* – *ce*)

3.4.2. Glava

Glava se bilježila se svaki puta kada ju je ispitanik pomaknuo u bilo kojem smjeru osim ravno ispred sebe. Ovo su smjerovi, položaji i pokreti za koje se bilježilo pomicanje glave:

1. okret udesno (eng. *right turn – r*)
2. okret ulijevo (eng. *left turn – l*)
3. naprijed (eng. *forward – f*)
4. naprijed i desno (eng. *forward right – fr*)
5. naprijed i lijevo (eng. *forward left – fl*)
6. nagib unatrag (eng. *lean back – lb*)
7. nagib udesno (eng. *lean to the right – lr*)
8. nagib ulijevo (eng. *lean to the left – ll*)
9. dolje desno (eng. *down right – dr*)
10. dolje lijevo (eng. *down left – dl*)
11. gore lijevo (eng. *up left – ul*)
12. okretanje uokolo (eng. *turning/looking around - la*)
13. kimanje (eng. *nodding – n*)
14. jedno kimanje (eng. *single nod – sn*)
15. s jedne na drugu stranu (eng. *side to side – ss*)
16. odmahivanje (eng. *shaking – s*)

3.4.3. Torzo

Torzo se bilježilo jednako kao i glava, svaki puta kada ga je ispitanik pomaknuo u bilo kojem smjeru. Kada je trup bio izravnat i usmjeren prema sudioniku nije se bilježio. Za torzo su se bilježila ova usmjerenja, pokreti i položaji:

1. okret udesno (eng. *turn to right – r*)
2. okret ulijevo (eng. *turn to left – l*)
3. naprijed (eng. *forward – f*)
4. naprijed i desno (eng. *forward right – fr*)
5. naprijed i lijevo (eng. *forward left – fl*)
6. gore (eng. *up – u*)

7. gore lijevo (eng. *up left – ul*)
8. gore desno (eng. *up right – ur*)
9. nagib unatrag (eng. *lean back – lb*)
10. nagib udesno (eng. *lean to the right – lr*)
11. nagib ulijevo (eng. *lean to the left – ll*)
12. s jedne na drugu stranu (eng. *side to side – ss*)

3.4.4. Lice

S obzirom na to da su se snimke željele anotirati što objektivnije, facijalna ekspresija ispitanika označavala se u odnosu na pokrete pojedinih dijelova lica. Dakle, za lice su se posebno označavali pokreti očiju, obrva, ustiju, nosa, obraza i jezika. Kada je više dijelova lica bilo aktivno istovremeno, pokreti su se bilježili u istoj anotaciji koristeći znak '+' (npr. *ew + bu + om*). Pokreti su se u tom slučaju označavali ovim redoslijedom: oči + obrve + usta + nos + obrazi + jezik. Jedine iznimke u kojima se kraticom označavao izgled cijelog lica bile su u slučaju namrštenog lica (eng. *face frown - ff*) i 'izgužvanog' lica (eng. *scrunched up face – sf*) jer su se te ekspresije javljale često. Da bi se moglo bilježiti namršteno lice obrve su morale biti namrštene, a kutovi usana razvučeni prema dolje. 'Izgužvano' lice označavalo se kada su obrve bile namrštene, nos namreškan i usne razvučene. Također, ovdje su se ponovno bilježile zatvorene oči zato što su bile dio facijalne ekspresije. U tablici 3 prikazani su položaji i pokreti ostalih dijelova lica.

Tablica 3. Pokreti i položaji bilježenih dijelova lica

DIO LICA	POKRET ILI POLOŽAJ
OČI	škiljenje (eng. <i>eye squint – es</i>) škiljenje desnim oko (eng. <i>right eye squint – res</i>) široko otvorene oči (eng. <i>eyes wide – ew</i>) zatvorene oči (eng. <i>closed eyes – ce</i>)
OBRVE	namrštene obrve (eng. <i>furrowed brows – fb</i>) podizanje obrva (eng. <i>eyebrow raise – er</i>) podignute obrve (eng. <i>brows up – bu</i>)

USTA	<p>stisnute usne (eng. <i>pressed lips – pl</i>)</p> <p>podizanje usne (eng. <i>lip raise – lp</i>)</p> <p>vibracija usana (eng. <i>lip vibration – lv</i>)</p> <p>razvučena usta (eng. <i>stretched mouth – sm</i>)</p> <p>kutovi usana razvučeni prema dolje (eng. <i>stretched mouth with corners down – md</i>)</p> <p>podignut desni kut usana (eng. <i>right mouth corner up – rmu</i>)</p> <p>otvorena usta (eng. <i>open mouth – om</i>)</p> <p>otpuhivanje (eng. <i>mouth puff – mp</i>)</p> <p>stisnuti zubi (eng. <i>clenched teeth – ct</i>)</p>
NOS	<p>nabran nos (eng. <i>nose scrunch – ns</i>)</p>
OBRAZI	<p>napuhnuti obrazi (eng. <i>puffed cheeks – pc</i>)</p>
JEZIK	<p>podizanje jezika (eng. <i>tongue raise - tr</i>)</p> <p>protruzija jezika (eng. <i>tongue protrusion – tp</i>)</p>

3.4.5. Dominantna i nedominantna ruka

Pokreti ruku označavali su se kada je ispitanik svoje ruke koristio kako bi prikazao pokrete ili položaj ruku likova u crtiću. To uključuje situacije u kojima ispitanik oponaša lika u držanju ili manipuliranju predmetima (slika 7), ali i sve ostale situacije u kojima je pokret ruku prikazan od strane ispitanika u skladu s pokretima ruku ili ponašanjem referenata (slika 8). Ispitanik S1Lo dominantnu ruku koristi kako bi prikazao da unuk tijekom ronjenja drži užu, a JaTe koristi obje ruke za opisivanje načina na koji unuk udara po poklopcu sefa.

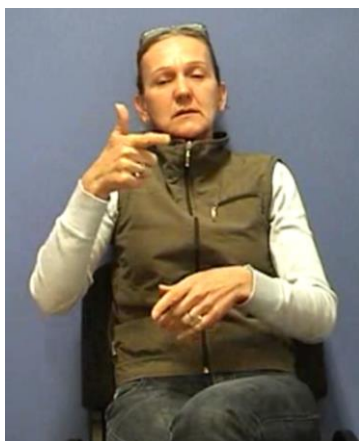

Slika 7. Dominantna ruka predstavlja držanje užeta za vrijeme unukovog ronjenja

Slika 8. Objema rukama prikazuje se udaranje unuka po poklopcu sefa

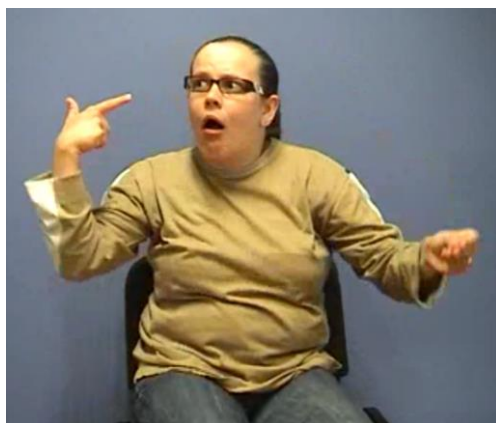
Ruka se kodirala kao aktivni artikulatork i kada je predstavljala držani objekt. Primjer navedenog prikazan je na slici 9. Ispitanica IvVr ovdje dominantnu ruku koristi za prikaz pištolja kojeg drži razbojnik. Korištenje ruku za produkciju znakova i klasifikatora koji se nisu mogli usporediti s pokretima ruku likova u crtiću nisu se bilježili.

Slika 9. Dominantna ruka predstavlja pištolj koji drži razbojnik

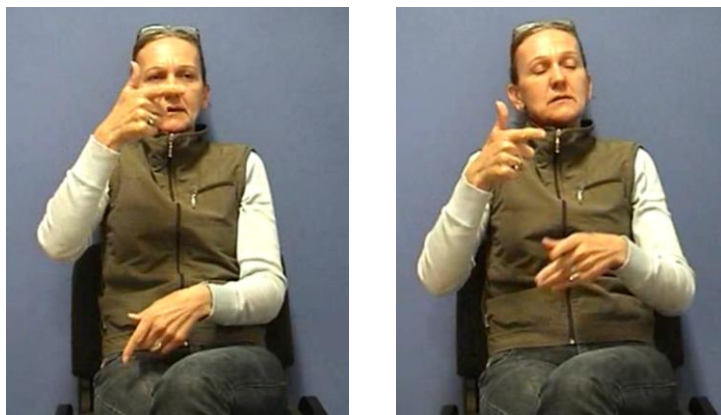
3.4.6. Uloga

Uloge su se u snimkama elicitiranim videom Kovčeg s blagom bilježile za lik djeda, unuka ili razbojnika, a u snimkama elicitiranim videom Poludjela Marge za lik mame, bebe ili vozača. Također, situacije u kojima su ispitanici istovremeno bili u dvije uloge bilježile su se ispisivanjem oba lika. Primjerice, na slici 10 ispitanica preuzima ulogu razbojnika dominantnom rukom predstavljajući pištolj koji razbojnik drži. S druge strane, nedominantnom rukom prikazuje držanje slike izvađene iz sefa. Uparimo li to s usmjerenjem pogleda prema smjeru iz kojeg 'dolazi' pištolj, facijalnom ekspresijom i položajem trupa možemo tvrditi da je ispitanica istovremeno i u ulozi djeda. Dakle, ovaj je primjer u ELAN-u označen upisivanjem oba lika (djed/razbojnik).

Slika 10. JaTe istovremeno u ulozi djeda i razbojnika

Da bi se označila uloga trebao je biti aktivan barem jedan artikulator preuzimanja uloge. Ovakav način označavanja uloge potaknut je istraživanjima Quinto-Pozos i Mehta (2010) te Dudisa (2004) koji tvrde da za preuzimanje uloga mora biti aktivan najmanje jedan ili dva dijela tijela. Ponovimo, artikulatorima preuzimanja uloge smatraju se oni nemanualni znakovi i dijelovi tijela koje ispitanici koriste za prikaz ponašanja jednog od likova ili za preuzimanje lokusa referenata. Na primjer, na slici 11 prikazana su dva isječka u kojima IvVr preuzima ulogu naratora. Može se primijetiti da u oba slučaja ispitanica glavu okreće u lijevo. To je zato što je prethodno znakovala da su razbojnici do broda na kojem se nalaze djed i unuk došli odozad s desne strane, odnosno postavila je lokus razbojnika desno od sebe. Preuzme li IvVr perspektivu razbojnika u mentalnom prostoru koji je stvorila, djed i unuk bit će smiješteni lijevo ispred nje. To je u skladu s ispitaničinim okretanjem glave i usmjeravanjem pogleda ispred sebe i ulijevo za vrijeme preuzimanja uloge razbojnika. Točnije, IvVr ovdje položaj glave koristi za preuzimanje lokusa razbojnika. S druge strane okretanje glave s namjerom prikaza ponašanja lika vidljivo je na slici 12. Ovdje IvVr isto okreće glavu u lijevo, no to čini s namjerom oponašanja pokreta glave unuka koji pregledava svoju okolinu dok roni.

Slika 11. IvVr u dva odvojena preuzimanja uloga glavu okreće ulijevo kako bi zauzela lokus razbojnika

Slika 12. IvVr glavu okreće ulijevo kako bi prikazala pokrete glave unuka

4. REZULTATI I RASPRAVA

Analizom prikupljenih podataka može se zaključiti da se u hrvatskom znakovnom jeziku tijekom prepričavanja javlja preuzimanje uloga. Ono je prisutno u svih 6 obrađenih videa. Sva tri ispitanika su tijekom prepričavanja videa Kovčeg s blagom uvela likove djeda, unuka i razbojnika, a prepričavajući video Poludjela Marge uvode likove mame, bebe i vozača. U tablicama ispod, dan je pregled broja preuzimanja uloga u odnosu na trajanje snimke prepričavanja svakog ispitanika. Kao preuzeta uloga brojio se svaki isječak prepričavanja u kojem je ispitanik preuzeo ulogu jednog od mogućih likova, prvi put i svaki sljedeći. Uloga naratora nije ubrojena u konačni broj uloga prikazan u tablici.

Tablica 4. Podaci prikupljeni obradom videa Kovčeg s blagom

ISPITANIK	TRAJANJE VIDEA (min/s)	BROJ PREUZIMANJA ULOGA
IvVr	03:10	27
JaTe	01:08	15
SILo	00:50	13

Tablica 5. Podaci prikupljeni obradom videa Poludjela Marge

ISPITANIK	TRAJANJE VIDEA (min/s)	BROJ PREUZIMANJA ULOGA
-----------	---------------------------	------------------------

IvVr	01:41	21
JaTe	00:47	11
SILO	00:34	12

IvVr imala je znatno duže vrijeme prepričavanja za oba videa te samim time i veći broj preuzetih uloga. Vrijeme u kojem je JaTe prepričala oba videa duže je od onog SILO, no u videu Poludjela Marge SILO ipak ima veći broj preuzimanja uloga. U obzir treba uzeti da broj preuzimanja uloga u jednoj snimci, između ostalog, ovisi o trajanju svake pojedinačne uloge i o tome koliko se često između preuzimanja uloga ispitanik vraća u ulogu naratora.

4.1. Što se i kako prenosi tijekom preuzimanja uloge?

Kao što je prethodno navedeno, Metzger (1995) tvrdi da je preuzimanje uloga u znakovnim jezicima pripovjedna strategija u kojoj znakovatelj koristi dijelove tjela i/ili nemanualne oznake kako bi prenio radnje, iskaze, misli, osjećaje i/ili stavove osobe na koju se referira. U analiziranim videima ispitanici preuzimaju uloge kako bi prenijeli radnje, iskaze, misli i osjećaje likova, no ne i stavove. Doduše, isječci crtića koji su se prepričavali ne sadrže situacije koje zahtijevaju iznošenje stavova pa je ovakav rezultat očekivan. Pregledom tablice 6 vidljivo je da su se uloge najviše preuzimale za prikaz radnji, a najmanje za prijenos misli i iskaza.

Tablica 6. Broj uloga preuzetih za radnje, osjećaje, misli i iskaze

PRIKAZ	RADNJE	EMOCIJE	MISLI	ISKAZI
BROJ ULOGA	54	16	9	2

Nadalje, svi su ispitanici za preuzimanje uloga aktivirali sve bilježene nemanualne oznake i dijelove tijela: usmjerenje pogleda, glavu, trup, facijalnu ekspresiju i ruke. Za vrijeme preuzimanja jedne uloge više artikulatora bilo je aktivirano istovremeno ili sekvencionalno. Točnije, pojedini artikulator nije bio nužno aktivan tijekom cijelog preuzimanja uloge. Unatoč

tome, kako bi se bilježila uloga, aktivan je trebao biti barem jedan artikulatore preuzimanja uloge. U narednim poglavljima detaljnije će se objasniti na koji su način ispitanici preuzimali uloge za prikaz radnji, osjećaja, iskaza i misli referenata te u kojoj su mjeri za to koristili nemanualne oznake i dijelove tijela.

4.1.1. Radnje

Kako bi prikazala različite radnje, sva tri ispitanika preuzimala su uloge. Jedno preuzimanje uloge lika nije nužno obuhvaćalo prikazivanje samo jedne radnju. U jednom su potezu preuzimanja uloge ispitanici prikazali i nekoliko različitih radnji, a uz njih i neke druge pojave kao što su misli ili osjećaji. U tablici 7 popis je svih radnji za koje su ispitanici preuzimali uloge tijekom prepričavanja isječka crtića Kovčeg s blagom. Znak plus označava da je ispitanik prikazao navedenu radnju preuzimanjem uloge tijekom svog prepričavanja.

Tablica 7. Radnje prikazane preuzimanjem uloge tijekom prepričavanja isječka Kovčeg s blagom od strane sva tri ispitanika

NAZIV PREPRIČAVANOG VIDEA	RADNJA	IvVr	JaTe	SILO
Kovčeg s blagom	djed veže užu za dječaka	+		
	unuk drži užu	+		+
	unuk roni	+	+	+
	unuk gleda uokolo	+	+	
	unuk pronalazi kovčeg	+	+	+
	unuk veže užu za kovčeg	+	+	+
	unuk poteže užu	+	+	+
	djed pritiska gumb	+	+	+
	djed uzima sef	+		+
	djed šipkom otvara sef	+	+	+

	djed otvara vrata sefa			+
	djed ugleda slike	+	+	+
	djed gleda slike	+	+	+
	razbojnik uperuje pištolj	+	+	+
	djed drži sliku	+	+	+
	razbojnik uzima slike	+	+	+
	razbojnik daje slike partneru	+	+	+
	razbojnik gura dječaka	+	+	+
	djed ispljune/izvadi zubalo	+		+
	djed stavlja dihalicu	+	+	+
	djed stavlja prsluk i naočale za ronjenje		+	
	unuk lupa po poklopcu sefa	+	+	
	djed roni	+	+	+
	djed otvara sef	+	+	+
	unuk se guši	+		
	djed vadi dihalicu iz usta i prinosi ju unuku	+	+	+
	unuk zadržava zrak	+	+	
	djed drži unuka	+	+	+
	unuk odbija dihalicu			+
	djed vuče unuka prema sebi	+	+	+
	djed unuku stavlja dihalicu	+	+	+
	unuk udiše na dihalicu	+	+	
	djed i unuk izranjaju	+	+	+

	djed zahvaljuje Bogu	+		

U prikazanoj tablici vidljivo je da su sva tri ispitanika preuzimanjem uloge odlučila prikazati uglavnom jednake radnje. Od ukupnih 35 radnji prikazanih preuzimanjem uloge, njih 21 su iznijela sva 3 ispitanika. Pritom su se u nekim situacijama usmjerili na različite detalje, npr. prije nego što uskoči u vodu, djed kod JaTe uz dihalicu stavlja i naočale za ronjenje i prsluk. Također, neke informacije javljaju se samo kod jednog ispitanika. Za IvVr to su djedovo vezanje užeta oko unuka, gušenje unuka zbog nakupljanja vode u sefu i zahvaljivanje Bogu od strane djeda na kraju priče. Informacije koje iznosi samo SILO su otvaranje vrata sefa i odbijanje dihalice. Druge dvije ispitanice zadnje navedenu situaciju dočaravaju emocijom gađenje ili straha, no SILO ju dodatno prikazuje odmahivanjem glave što se uzelo kao radnja odbijanja. SILO jedini ne prikazuje da unuk gleda uokolo tijekom ronjenja. Također, pripovijedanje ovog ispitanika najviše se razlikuje od ostalih u tome što on ne opisuje ponašanje i osjećaje unuka zatvorenog u sefu, a ne prikazuje niti kako unuk prihvaća dihalicu koju mu daje djed. Nadalje, informacija koju je dala jedino JaTe, a druga dva ispitanika nisu, jest da je djed prije zarona za unukom osim dihalice stavio i prsluk i naočale za ronjenje. Također, važno je napomenuti da JaTe opisuje situacije u kojima djed uzima sef i gubi zubalo, no ne u ulozi djeda, već naratora te one iz tog razloga nisu zabilježene u tablici. U konačnici, prikazane informacije ukazuju na to da u ovom istraživanju ispitanici tijekom prepričavanja istog isječka crtića doista preuzimaju uloge za prikaz gotovo istih situacija. Ako su svi ispitanici za prikaz iste situacije koristili preuzimanje uloge, je li preuzimanje uloge u nekim slučajevima tijekom pripovjedanja obavezno? Tim se pitanjem bavio Quinto-Pozos u svom istraživanju preuzimanja uloga u ASL-u 2007. godine. Autor je u prvi dio istraživanja uključio 10 sudionika. Prvih pet sudionika činile su Gluhe osobe koje znakovni jezik od rođenja usvajale kroz interakciju sa svojim Gluhim roditeljima. Drugu petoricu sudionika činile su Gluhe osobe koje su rođene čujućim roditeljima i znakovni su jezik počele usvajati u razdoblju od 3. do 5. godine života kroz interakciju s prijateljima, braćom ili drugim odraslim osobama. U prvom djelu istraživanja od ispitanika se tražilo da prepričaju što se događa u 10 videozapisa koji su im bili prikazani. Videozapisi su sadržavali prikaze živih i neživih objekata. Neki su prikazivali radnje koje obavljaju životinje ili ljudi, a neki nepomične predmete ili predmete u pokretu. Nakon što su ispitanici prepričali prikazane videozapise, bila im je prikazana snimka njihovog znakovanja. Rezultati su pokazali

da su u prvoj snimci ispitanici za prikaz radnje ili položaja subjekata koristili preuzimanje uloge, klasifikatore ili prave glagole. Sada se od ispitanika tražilo da ponovno prepričaju što vide na videozapisu, no ovaj su put morali napraviti barem jednu promjenu u načinu znakovanja u odnosu na prvu snimku. Dakle, za drugu se snimku od ispitanika tražilo da iz svog znakovanja izbace jedan od tri prethodno navedena načina opisa radnje, ovisno o tome koji su producirali u prvoj snimci, i zamjene ga nekim drugim. Na primjer, ukoliko je ispitanik u prvom djelu istraživanja prikazao pokrete usta životinje preuzimanjem uloge, u drugom se koraku istraživanja tražilo da istu radnju prikaže na neki drugi način. Odnosno, preuzimanje uloge bilo je isključeno kao moguća opcija prikaza radnje. Od ispitanika koji su bili stavljeni u tu situaciju nekoliko ih je, i to više puta, odbilo producirati sadržaj videozapisa bez korištenja preuzimanja uloge tvrdeći da to nije prihvatljiv način artikulacije prikazane situacije. Ipak, neki su ispitanici producirali drugi videozapis bez korištenja preuzimanja uloge. Na temelju toga, autor zaključuje da je preuzimanje uloge za neke znakovatelje obavezna, a za neke preferirana metoda prikaza radnji objekata. Drugi dio istraživanja također daje zanimljive rezultate. Naime, snimke koje su producirali ispitanici u prvom djelu istraživanja u drugom su dijelu bile ocjenjivane od strane Gluhih osoba koje do tog trenutka nisu sudjelovale u prikupljanju podataka. Novi ispitanici ocjenjivali su prikupljene videozapise u odnosu na dva parametra: stupanj jasnoće i stupanj točnosti. Obrada rezultata pokazala je da je više od 60% snimaka bilo ocijenjeno višom ocjenom kada su sadržavale preuzimanje uloge u odnosu na korištenje klasifikatora. Pritom korištenje klasifikatora nije ocijenjeno kao pogrešno, već kao manje poželjno. Ponovno, autor tvrdi da se na temelju ovih rezultata može pretpostaviti da ispitanici, kada se govori o točnosti i jasnoći iskaza, preferiraju preuzimanje uloge, no ono nije obavezno.

Jedna od radnji elicirana videozapisom Kovčeg s blagom koju su sva 3 ispitanika odlučila prikazati preuzimajući ulogu je unukovo ronjenje u potrazi za sefom. IvVr za prikaz te radnje uz nemanualne oznake aktivira sve bilježene dijelove tijela (slika 13). Prekida kontakt očima sa sugovornikom i pogled usmjerava prvo udesno, a zatim gleda uokolo kao da pregledava okolinu. Glavu prvo pomiče u lijevo i prema naprijed, a zatim ju pomiče lijevo-desno u skladu s pogledom kako bi prikazala situaciju u kojoj unuk tijekom ronjenja pregledava okolne stijene i dno s željom da pronađe stari sef. Na prve tri slike možemo vidjeti da je ispitanica namrštila obrve i napuhnula obraze prenoseći tako sliku unuka koji u ustima ima dihalicu i trudi se vidjeti što se nalazi u prostoru oko njega. Kasnije od facijalne ekspresije ostaju aktivirane samo namrštene obrve. Torzo ispitanice cijelo je vrijeme nagnut unaprijed. U početku obje ruke zamahuju u prostoru imitirajući tako pokrete plivanja, a kasnije dominantna ruka preuzima

zadaću držanja užeta koje unuk vuče za sobom. Na zadnje dvije slike možemo vidjeti da je IvVr uz preuzimanje uloge dodatnu informaciju prenijela znakom GLEDATI-OKOLO koji je znakovala nedominantnom rukom, dok je dominantnom rukom prikazivala držanje užeta. Ovo je veoma bogat prikaz preuzimanja uloge s mnogo aktivnih artikuladora i jasnim prikazima.

Slika 13. 'Unuk roni. Drži uže i gleda uokolo.'

Druga ispitanica, JaTe, za prikaz iste radnje odabire suptilniji pristup, odnosno aktivira manji broj artikuladora (slika 14). Kontakt očima je prekinut. Oči su prvo zatvorene, a zatim je pogled usmjeren uokolo čime prikazuje da dječak gleda oko sebe, jednako kao i kod IvVr. Kao trenutak preuzimanja uloge uzima se okretanje glave prema gore i lijevo. Nakon toga se glava okreće gore udesno i na kraju dolje lijevo. Time ponovno dobivamo prikaz pregledavanja okoline. Lice je na samom početku namršteno (*face frown*), a kasnije namrštene ostaju jedino obrve. Lik unuka u crtiću ne pokazuje takvu ekspresiju pa se ovdje izraz lica ne vodi kao nemanualni marker preuzimanja uloge. Torzo je nagnut prema naprijed, zatim se blago izravna za vrijeme opisa okoline pa se ponovno nagninje naprijed. JaTe ruke ne koristi za prikaz plivanja ili držanja užeta, već znakuje. Svi se znakovi javljaju uz aktivne artikuladore preuzimanja uloge. Na prvom isječku slike n. znakuje TRAJITI. Na trećem i četvrtom isječku znakuje RIBA++ PLIVATI-

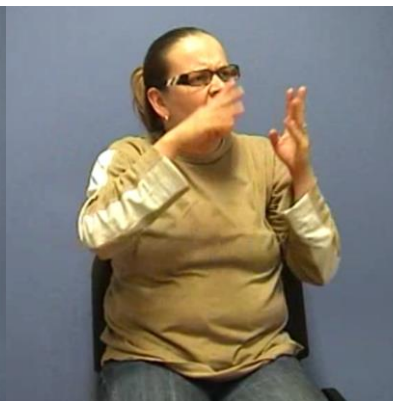
OKOLO i SMEĆE-OKOLO, čime opisuje prostor, odnosno daje informacije o tome što je dječak vidio. Na zadnja dva isječka uvodi klasifikator RONITI te njegovo usmjerenje prati pogledom, zadržavajući namršten izraz lica i ostajući u karakteru. Ovdje se može tvrditi da davanjem opisa okoline i dodatnih leksičkih informacija ispitanica zapravo preuzima ulogu naratora. Uzme li se u obzir prethodno navedena teorija Dudisa (2004), ovdje se radi o pojavi koju autor naziva *body partitioning*. Ispitanica koristi pogled, glavu, lice i torzo za preuzimanje uloge unuka, a ruke za prijenos leksičkih informacija, što ju stavlja u ulogu naratora. Prema tome, JaTe je istovremeno u ulozi lika i naratora. Metzger (1995) ovu pojavu naziva *simultaneous direct and indirect action*. Iz tog su razloga Cormier i sur. (2015) u svom istraživanju označavale primarnu i sekundarnu ulogu. Ukoliko niti jedan artikulator preuzimanja uloge nije bio aktivan označavala bi se uloga naratora. Kada je bio aktivan minimalno jedan artikulator preuzimanja uloge i ispitanik nije znakovao označavala se uloga lika. Kada je preuzimanje uloge bilo suptilno (npr. aktivan artikulator je jedino izraz lica) kao primarna uloga stavljen je narator, a kao sekundarna lik. I obrnuto, u situacijama u kojima je bio aktivan veći broj artikulatora, ali se davala i leksička informacija, kao primarna uloga označen je lik, a sekundarna narator. Dojam jače uloge potvrđivale su osobe kojima je znakovni jezik prvi jezik. Takav pristup dodjeljivanju uloga naziva se *Dependency Principle*. U navedenom istraživanju, ovakva podjela bila je nužna jer su autorice određivale stupnjeve izraženosti preuzimanja uloge. Međutim, određivanje istovremenog preuzimanja uloge naratora i lika u nekim slučajevima zahtjeva prepoznavanje veoma suptilnih naznaka preuzimanja uloge. U ovom se radu za označavanje uloge traži aktivnost najmanje jednog artikulatora preuzimanja uloge, a u slučaju prikazanom na slici 14 aktivna su četiri pa je ovaj dio iskaza označen kao uloga unuka. Nadalje, i u primjeru IvVr (slika 13) i JaTe (slika 14) ispitanice mijenjaju facijalnu ekspresiju i poziciju tijela kako bi odgovarala onoj referenta. JaTe uz nemanualne markere tijekom preuzimanja uloge koristi klasifikatore i znakove kako bi dodatno pojasnila situaciju. Ovakvo preuzimanje uloga odgovara definiciji *non-quotative RS* koju daju Lillo-Martin i Müller de Quadros (2013) što znači da i hrvatski znakovni jezik dopušta takav način preuzimanja uloge.

ZARONITI-cl.

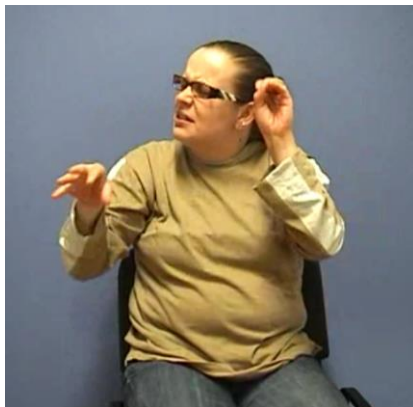
<PU:unuk TRAJITI...

GLEDATI-OKOLO...

RIBA++ PLIVATI-OKOLO...

SMEĆE OKOLO...

RONITI-cl.

RONITI-cl. >

Slika 14. „ Unuk je zaronio.

Gleda uokolo i nešto traži.

Oko njega plivaju ribe.

Svugdje je razbacano smeće.

Nastavlja roniti još dublje. „

Za usporedbu s JaTe, IvVr također opisuje okolinu u kojoj dječak roni, no dio opisuje u ulozi unuka, a dio u ulozi naratora. U ulozi lika daje informaciju da oko dječaka plivaju ribe (slika 15). Pritom očima gleda uokolo, a pogled prate i pokreti glave. Kada prikazuje da dječak pliva obrve su namrštene, a obrazi napuhnuti. Trup je cijelo vrijeme nagnut naprijed, što odgovara položaju tijela dječaka koje je ispruženo prema naprijed zato što roni. Ovdje se, doduše, možemo zapitati koristi li se gledanje uokolo za određivanje lokusa, odnosno postavljanje riba u prostor ili za preuzimanje uloge. U većini istraženih znakovnih jezika, u diskursu se objektima o kojima se znakuje pridaje referencijalni lokus (*referential locus*) u prostoru znakovanja. Lokusi predstavljaju stvarne lokacije prisutnih referenata ili proizvoljne lokacije koje referentima pridaje znakovatelj (Pfau, Salzmann i Steinbach, 2018). Lokusi se mogu odrediti manualno ili nemanualno. Manualno se određuju indeksom, odnosno pokazivanjem u smjeru željenog smještaja lokusa neposredno prije znakovanja imeničke fraze ili znakovanjem imeničke fraze rukom koja je pozicionirana na mjestu lokusa. Nemanualni markeri uključuju naginjanje tijela ili usmjeravanje pogleda prema lokusu. Često se lokus određuje istovremenim korištenjem manualnih i nemanualnih markera, no nemanualni markeri i samostalno mogu odrediti lokus referenta (Kuhn, 2015). Dakle, usmjerenje pogleda u navedenom se primjeru može shvatiti kao određivanje lokusa riba koje plivaju iznad i oko dječaka. S druge strane, u isječku crtića unuk pogledom prati ribe koje prolaze pokraj njega pa se i u prepričavanju gledanje uokolo može shvatiti kao prikaz dječaka koji gleda ribe i prostor oko sebe. U svakom slučaju, za vrijeme davanja informacija o ribama, trup ostaje u istom položaju kao i kada unuk pliva pa se ovaj iskaz bilježi kao preuzeta uloga.

<_{PU:unuk} dom-h: DRŽATI-UŽE-cl.
non-dom-h: GLEDATI...

RIBA++ PLIVATI...

OKOLO...

PLIVATI-cl. >

Slika 15. 'Unuk roni. Drži uže i gleda uokolo.

Oko njega plivaju ribe.'

Kasnije IvVr, izlazi iz uloge lika i preuzima ulogu naratora (slika 16). Primarni pokazatelj promjene uloge u ovom je slučaju ostvarivanje kontakta očima sa sugovornikom i prekid okretanja glave u različitim smjerovima. Pogled je usmjeren prema sugovorniku većinu vremena tijekom trajanja isječka. Ipak, i ovdje su vidljive određene promjene u položaju glave i trupa te u facijalnoj ekspresiji i usmjerenju pogleda. To je zato što nemanualna ponašanja u znakovnim jezicima prenose različite informacije i imaju različite funkcije. Nemanualni markeri igraju važnu ulogu u gramatici znakovnih jezika te se, s obzirom na to da su multifunkcionalni, istim markerom mogu izraziti različite gramatičke funkcije, a ista gramatička funkcija može se izraziti različitim markerima (Hermann i Steinbach, 2011). Na primjer, Thompson, Emmorey i Kluender (2006) tvrde da su glagoli prostora (*spatial verbs*) popraćeni usmjerenjem pogleda prema završnoj točki artikulacije glagola kako bi se ostvarila sročnost u lokativu. Prema tome, u navedenom primjeru možemo pretpostaviti da usmjerenje

pogleda dolje i desno za vrijeme znakovanja prostornog glagola RONITI ima gramatičku funkciju koja nije vezana za preuzimanje uloge. Nadalje, nemanualni markeri u ovom isječku nisu usporedivi s ponašanjem, posturom ili izrazom lica ijednog od likova, a semantičko značenje znakovanog ne može se pripisati mislima lika. U konačnici, nemanualni markeri u ovom isječku nisu prepoznati kao artikulatori preuzimanja uloge.

RONITI...

PUNO

RAZBACAN...

BROD

STAR

STAKLO

RAZBACAN...

Slika 16. RONITI...

PUNO RAZBACAN...

BROD STAR, STAKLO RAZBACAN...

Za prikaz scene u kojoj unuk roni u potrazi za sefom SILO također preuzima ulogu (slika 17). Pogled je usmjeren dolje i lijevo, a glava lijevo unaprijed. Što se tiče facijalne ekspresije, primijećeno je da ispitanik glagol RONITI svaki puta poprati nemanualnom oznakom, točnije blago ispućenim usnama u smjeru finalne točke artikulacije glagola. Zbog toga se facijalna ekspresija ovdje nije bilježila kao artikulacija preuzimanja uloge. Torzo ispitanika je nagnut ulijevo i prema naprijed što odgovara položaju unuka u crtiću. U prvom isječku videa SILO nas informira o tome da unuk tijekom ronjenja drži uže. Uže prvo drže obje ruke, a zatim nedominantna ruka mijenja funkciju te ju ispitanik koristi za znakovanje glagola RONITI-cl. Ovaj ispitanik ne daje informacije o okolini u kojoj unuk roni.

<PU:unuk DRŽATI-UŽE-cl.

RONITI-cl. >

Slika 17. „Dječak drži uže i roni.“

Dakle, situaciju unuka koji roni tražeći sef sva tri ispitanika prikazala su preuzimanjem uloge. Međutim, nemanualni i manualni artikulatori kojima je preuzimanje uloge ostvareno u nekim se aspektima razlikuju. U Tablici 8 dan je pregled nemanualnih oznaka i dijelova tjela koji su bili aktivni za vrijeme preuzimanja uloge unuka za sva tri ispitanika. U obzir je uzeto vrijeme prepričavanja od zarona dječaka u more do kraja opisa okoline unutar jedne preuzete uloge. Situacije u kojima ispitanik iz uloge unuka koji roni prelazi u ulogu naratora pa se nakon toga ponovno vraća u ulogu unuka dajući dodatne informacije o ronjenju i okolini nisu uzete u obzir. Također, SILO ne daje informacije o okolini dječaka pa su informacije o artikulatorima

preuzimanja uloge uzeti od zaronu dječaka u more do pronalaska sefa. Da bi se marker bilježio u tablicu trebao je biti aktivan u jednom trenutku preuzimanja uloge, ne nužno kroz cijeli isječak. Strelice ukazuju na promjene položaja ili usmjerenja artikulatora.

Tablica 8. Nemanualne oznake i dijelovi tijela aktivni za vrijeme preuzimanja uloge unuka koji roni tražeći sef kod sva tri ispitanika

ISPITANIK	IvVr	JaTe	SILo
ULOGA	unuk	unuk	unuk
USMJERENJE POGLEDA	r → la	la	dl
GLAVA	fl → l → r → l	ul → ur → dl	fl
LICE	pc	/	/
TORZO	f	f	fl
DOMINANTNA RUKA	zamahuje → drži uže	/	drži uže
NEDOMINANTNA RUKA	zamahuje	/	drži uže

Pregledom tablice vidljivo je da su ispitanici tijekom preuzimanja uloge unuka koji roni najusklađeniji u položaju trupa i glave. S obzirom na to da dječak roni, sva tri ispitanika nagnula su trup prema naprijed tako prilagođavajući svoju posturu onoj unuka. Kod IvVr i JaTe okretanje glave u različitim smjerovima daje dojam pregledavanja okoline u kojoj se lik nalazi. SILo glavu usmjerava prema dolje i lijevo tako obavještavajući sugovornika da unuk gleda prema dnu kada roni, a na isti način preuzimanje uloge započinje i IvVr. Pogled je kod IvVr i JaTe usklađen s informacijom koja se prenosi pokretima glave, a to je da unuk gleda oko sebe. IvVr jedina koristi facijalnu ekspresiju koja se može shvatiti kao prikaz lica lika. Napuhnuti obrazi daju dojam unuka koji u ustima ima dihalicu. Što se tiče korištenja ruku, samo su IvVr i SILo koristili ruke u svrhu preuzimanja uloge dok je JaTe izričito znakovala.

Uloge ispitanici preuzimaju i tijekom prepričavanja videa Poludjela Marge. Radnje u tablici 9 su se ispisivale prema istim kriterijima kao i za snimke prepričavanja videa Kovčeg s blagom. U ovom videu je manje različitih radnji, no neke se radnje prikazuju više puta, npr. mama koja

vozi ili beba koja navlači bočicu. Pregledom tablice vidljivo je da su i u ovom slučaju ispitanici često preuzimali uloge za iste radnje. Radnje koje su svi ispitanici prikazali neizostavni su dijelovi priče: mama vozi, beba navlači bočicu, mama razmišlja, mama se uplaši prolivenog mlijeka, vozač kudi mamu, mama grakne na vozača, vozač se uplaši. Ključan događaj koji nedostaje u prethodno navedenim situacijama je skori sudar, i to zato što su ga sva tri ispitanika objasnila u ulozi naratora. Radnje koje su pojedini ispitanici prikazali, a drugi ne, nisu kritične za razumjevanje glavnih događaja u priči.

Tablica 9. Radnje prikazane preuzimanjem uloge tijekom prepričavanja isječka Poludjela Marge od strane sva tri ispitanika

NAZIV PREPRIČANOG VIDEOA	RADNJA	IvVr	JaTe	SILo
Poludjela Marge	mama bebi daje mlijeko	+		
	mama kopča bebu	+		
	mama stavlja pojas	+		
	mama vozi	+	+	+
	beba navlači bočicu	+	+	+
	beba trese bočicu	+		+
	mama smiruje bebu	+		+
	mama razmišlja	+	+	+
	beba trga dudicu		+	+
	mama se uplaši prolivenog mlijeka	+	+	+
	mama ugleda auto		+	+
	mama staje na kočnicu	+	+	
	mama drži volan		+	
	mama okreće volan			+
	mama provjerava bebu	+		
	mama gasi auto	+		+
	vozač gasi bus			+

	vozač kudi mamu	+	+	+
	mama grakne na vozača	+	+	+
	vozač se uplaši	+	+	+

Tablica ispod prikazuje koliko su puta za prikaz iste situacije ispitanici koristili preuzimanje uloge. Točnije, broj radnji koje su tijekom prepričavanja videozapisa bile prikazane od strane samo jednog ispitanika, neovisno kojeg, bilježe se u redu u kojem broj ispitanika iznosi 1. U snimkama elicitiranim videom Kovčeg s blagom takvih je situacija bilo 8, a Poludjela Marge 7. Broj radnji koje su tijekom samostalnih prepričavanja prikazala dva ispitanika ispisan je u redu u kojem je broj ispitanika zabilježen brojem 2. U snimkama prepričavanja, za oba videozapisa zabilježeno je 6 takvih situacija. Broj radnji koje su prikazane od strane svih ispitanika zabilježene su u redu u kojem broj ispitanika iznosi 3. U prepričavanjima videa Kovčeg s blagom primijećena je 21 takva situacija, a u prepričavanjima videa Poludjela Marge njih 7. Analizom tablice zaključeno je da su najmanje dva ispitanika iste radnje odlučila prikazati preuzimanjem uloga u 76% slučajeva.

Tablica 10. Odnos između broja prikazanih radnji i broja ispitanika koji ih prikazuju

	KOVČEG S BLAGOM	POLUDJELA MARGE	
BROJ ISPITANIKA	BROJ RADNJI		UKUPNO
1	6	7	13
2	7	6	13
3	21	7	28
			54

U konačnici, sva tri ispitanika preuzimaju uloge za prikaz radnji pritom koristeći velik raspon različitih nemanualnih oznaka i dijelova tijela te su veoma usklađeni u tome koje radnje prikazuju preuzimanjem uloge. Koliko je obavezan prikaz događaja na taj način upitno je, no očito je da je su sva tri ispitanika za prijenos radnji i ponašanja likova u opisanim situacijama

preferirala preuzimanje uloge. Također, na temelju prikazanih preuzimanja uloga može se zaključiti da u hrvatskom znakovnom jeziku postoji *non-quotative* preuzimanje uloga.

4.1.2. Emocije

Kao što je prije spomenuto, uloge se preuzimaju i kako bi se prikazale emocije likova. Uzmemo li u obzir snimke prepričavanja oba videa svih troje ispitanika vidjet ćemo da su emocije prikazane preuzimanjem uloge u svim snimkama (tablica 11). Prazno polje u tablici označava da ispitanik nije preuzeo ulogu za prikaz navedene emocije. Ispitanici su prikazivali iste emocije u ovim situacijama: iznenađenje/sreća djeda i unuka zbog pronalaska sefa, djedova zbunjenost zbog dolaska razbojnika i zabrinutost djeda zbog pada unuka u more. Ostale emocije bile su prikazane od strane barem dvaju ispitanika za isti događaj. Ovdje se, dakle, nastavlja trend preferencije preuzimanja uloge za prikaz određenog aspekta situacije, u ovom slučaju emocije lika. U ovim se primjerima u nekim slučajevima emocije prikazuju uz radnje koje su opisane preuzimanjem uloge ili manualnim znakovima. Na primjer, JaTe i SILO koriste facijalnu ekspresiju kako bi prikazali sreću unuka dok istovremeno znakuju glagol PRONAĆI, a IvVr istu ekspresiju popraćuje indeksom IX-to. S druge strane, kada unuk padne u more ispitanici djedovu zabrinutost prikazuju koristeći sve bilježene dijelove tijela. IvVr i SILO glavu i pogled usmjeravaju prema dolje, a tijelo nagnju napred. SILO postavlja ruke kao da poseže za unukom, a IvVr se drži za glavu. JaTe pak podiže glavu i pogled prema gore te širi ruke kao da razmišlja o sljedećem koraku. Izrazi lica sva tri ispitanika prenose osjećaj zabrinutosti.

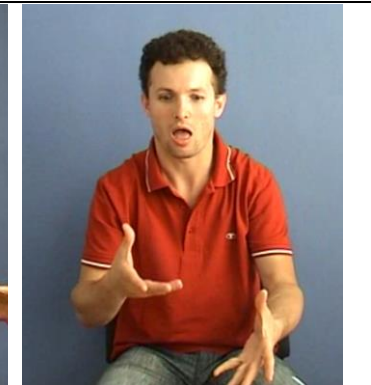
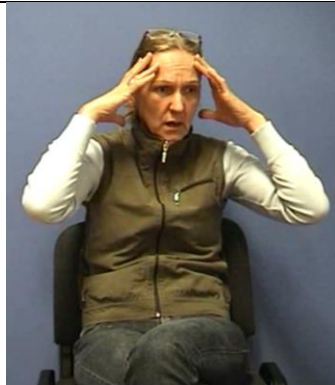
Tablica 11. Emocije prikazane preuzimanjem uloge tijekom prepričavanja isječka Kovčeg s blagom od strane sva tri ispitanika

SITUACIJA	ISPITANIK		
	IvVr	JaTe	SiLo
unuk je iznenađen pronalaskom sefa			
djed je sretan zbog pronalaska sefa			
djed je iznenađen sadržajem sefa			

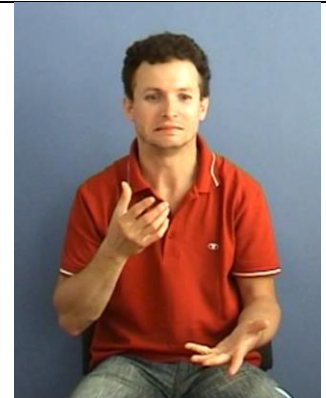
djed je zbunjen
dolaskom
razbojnika

djed je
zabrinut zbog
dječakovog
pada u more

djed je
nesiguran oko
toga što mu je
činiti da spasi
unuka

unuk je
uplašen zato
što se sef puni
vodom

<p>unuk osjeća gađenje prema stavljanju djedove dihalice u usta</p>	
---	--

Kada se govori o emocijama u prepričavanju važno je razlikovati kada ispitanik prikazuje emociju lika, a kada daje vlastiti komentar na događaj. Međutim to nije uvijek jednostavno. Na primjer, JaTe tijekom prepričavanja videozapisa Kovčeg s blagom emociju gađenja koju osjeća unuk kada u usta mora staviti djedovu dihalicu prikazuje dva puta. Prvi puta ispitanica je u potpunosti u ulozi unuka (slika 18). Preuzimanje uloge obilježeno je pomakom tijela unatrag i usmjeravanjem pogleda gore udesno čime se daje dojam odmicanja unuka od djeda s namjerom izbjegavanja uzimanja dihalice. Dakle, može se zaključiti da je ispitanica lokus djeda postavila gore i desno zato što su svi artikulatori usmjereni u tu točku. JaTe na taj način prikazuje situaciju u kojoj unuk gleda u djeda gore i desno. Na slici 19 vidljivo je da u odnosu na sliku 18 JaTe spušta ramena i pogled okreće prema sugovorniku. Promjena položaja tijela javlja se uz znakovanje. Ispitanica objašnjava da djed u ustima nema zubalo i da je to odbojno. Međutim, torzo i glava ispitanice ostaju usmjereni udesno. Također, u trenutku znakovanja USTA/ZUBI ispitanica na trenutak pogleda gore i desno. Iz ovoga se zaključuje da ispitanica još uvijek sagledava situaciju iz perspektive unuka. Unatoč tome, postoji snažan dojam da je ispitanica u ulozi naratora, naročito zato što prije i poslije ovog isječka jasno ulazi u uloge likova koristeći velik broj markera. Primjeni li se ovdje prethodno spomenuti *Dependency Principle* može se pretpostaviti da je ispitanica ovdje primarno u ulozi naratora, a sekundarno u ulozi unuka. Problem nastaje kada uzmemo u obzir da se prema Polin i Miller (1995) komentar znakovatelja može dati jedino unutar *unmarked form*, odnosno u ulozi naratora. Kao što je spomenuto u uvodu, *unmarked form* dozvoljava korištenje facijalne ekspresije kako bi se prenijele emocije znakovatelja, a ne lika. Da je JaTe u ovom slučaju izričito u ulozi naratora situacija bi se mogla protumačiti kao slaganje ispitanice s osjećajima lika iz crtića. Odnosno JaTe bi ovdje iznosila svoj komentar, točnije, vlastitu emociju gađenja. No, prema navedenom principu, ovdje JaTe nije u čistoj ulozi naratora, a nije niti izričito u ulozi lika. Kome ćemo prema tome pridati osjećaj

gađenja na slici 19? U ovom istraživanju za određivanje uloge unuka treba biti aktivan barem jedan artikulatork preuzimanja uloge. Ovdje su prisutna tri. Na temelju toga osjećaj gađenja na slici 19 pripisat će se liku unuka.

Slika 18. Unuk se s gađenjem odmiče od djeda.

USTA

PRAZNO...

DIHALICA

GADITI-SE...

Slika 19. USTA PRAZNO...

DIHALICA GADITI-SE...

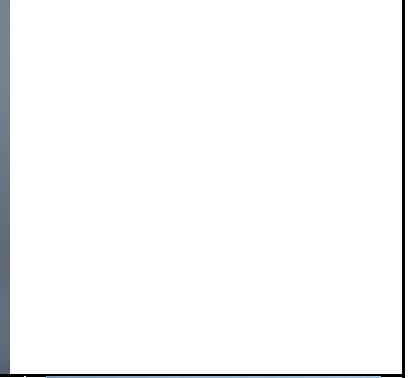
I prepričavanjem videa Poludjela Marge sva tri ispitanika prikazuju emocije likova. U tablicu 12 su podaci uneseni prema istim kriterijima kao i za snimke prepričavanja zapisa Kovčeg s blagom. Ovdje su svi ispitanici prikazali iste emocije likova samo u dvije situacije. To je

situacija u kojoj mama osjeća olakšanje nakon skorog sudara i situacija u kojoj se vozač prestraši mamine reakcije. Doduše, svo troje ispitanika je prikazalo snažnu reakciju mame kada se po njoj prolije mlijeko, samo što je SILO mamu prikazao uplašenom, a JaTe i IvVr ljutom. Dakle, u pojedinim trenucima ispitanici su međusobno drugačije percipirali osjećaje likova, no svejedno su za istu situaciju prikazali barem jednu emociju lika preuzimanjem uloge. S druge strane, neke emocije prikazali su samo pojedinci. IvVr daje informaciju o tome da je mama nesigurna u interakciji s vozačem, a SILO vozača prikazuje kao ljutu osobu. Također, JaTe jedina ne naglašava osjećaje bebe kada ne može piti mlijeko, već u nekoliko navrata prikazuje samo radnju koju beba obavlja. Iako je u ovom slučaju bilo više situacija u kojima je određenu emociju prikazao samo jedan lik, usklađenost u prikazu najbitnijih događaja je prisutna.

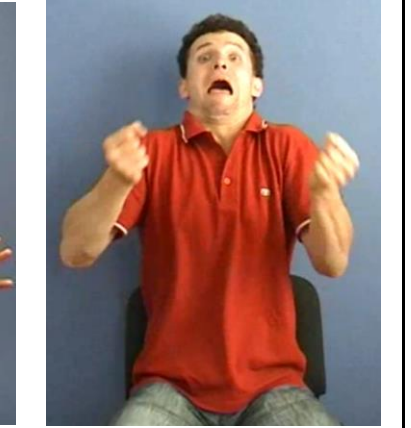
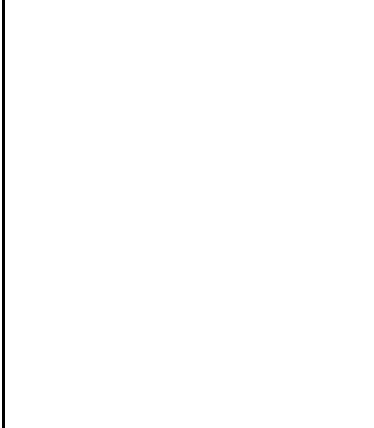
Tablica 12. Emocije prikazane preuzimanjem uloge tijekom prepričavanja isječka Poludjela Marge od strane sva tri ispitanika

SITUACIJA	ISPITANIK		
	IvVr	JaTe	SILO
beba je razočarana zato što ne može piti iz bočice			
mama je uplašena zbog prskanja mlijeka			

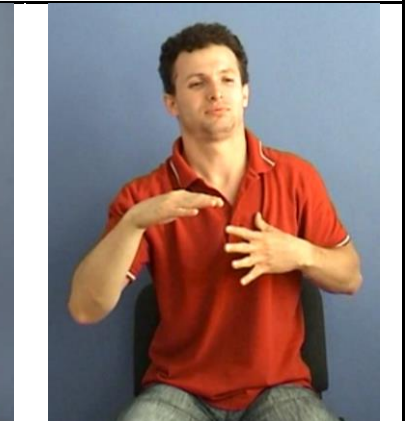
mama je ljuta
zato što je
poprskana

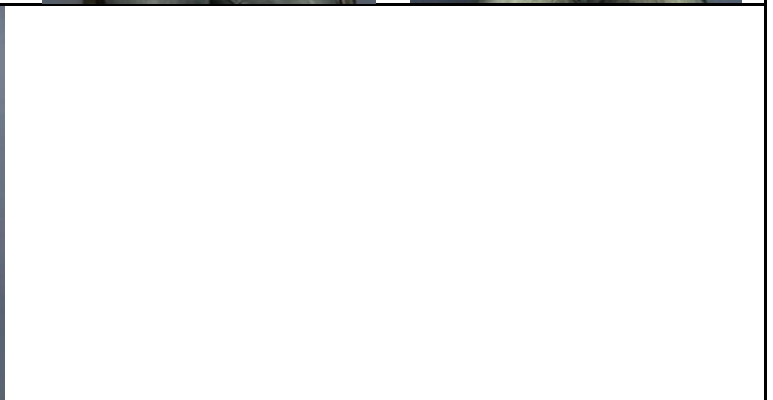
mama je uplašena
jer je ugledala
auto koji im ide
ususret

mama osjeća
olakšanje zbog
izbjegnute
nesreće

mama je
nesigurna jer ne
zna što odgovoriti
vozaču

vozač je ljut na mamu				
vozač se uplašio mame				

Odabiri trenutaka u kojima će se prikazati emocije likova slični su između sva tri ispitanika u snimkama elicitiranim obim videozapisima. Tablica 13 prikazana ispod prikazuje koliko su puta za prikaz iste situacije ispitanici koristili preuzimanje uloge. Tablica se čita na isti način kao i tablica 10. Dakle, broj situacija koje su bile prikazane od strane samo jednog ispitanika bilježi se u redu u kojem broj ispitanika iznosi 1, broj situacija prikazanih od strane dva ispitanika bilježi se u retku u kojem broj ispitanika iznosi 2 i broj situacija koje su prikazala sva tri ispitanika bilježi se u retku u kojem broj ispitanika iznosi 3. Situacija prikazanih od strane samo jednog ispitanika nije bilo u snimkama prepričavanja videa Kovčeg s blagom, no u snimkama prepričavanja videa Poludjela Marge bilo ih je troje. Broj situacija koje su tijekom samostalnih prepričavanja prikazala dva ispitanika u snimkama elicitiranim videom Kovčeg s blagom bilo je 4, a Poludjela Marge 3. Broj situacija koje su prikazane od strane svih ispitanika u prepričavanjima videa Kovčeg s blagom bilo je 4, a u prepričavanjima videa Poludjela Marge dvije. Pritom je važno imati na umu da su tijekom prepričavanja videa Poludjela Marge ispitanici u jednom navratu preuzeli ulogu lika za istu situaciju, no prikazali drugačiju emociju. Kada mamu poprska mlijeko IvVr i JaTe mamu prikazuju ljutom, a SILO uplašenom. Time je smanjen broj istih situacija koje su prikazala sva tri lika, samo zato što je reakcija mame bila drugačije percipirana od strane SILO. U konačnici, analizom tablice može se zaključiti da su

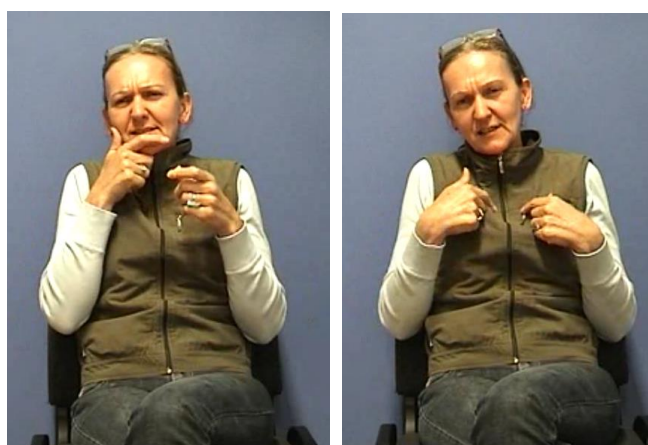
tijekom prepričavanja oba crtića najmanje dva ispitanika istu emociju prikazala preuzimanjem uloge u 81% slučajeva.

Tablica 13. Odnos između broja prikazanih situacija i broja ispitanika koji ih prikazuju

	KOVČEG S BLAGOM	POLUDJELA MARGE	
BROJ ISPITANIKA	BROJ SITUACIJA		UKUPNO
1	0	3	3
2	4	3	7
3	4	2	6
			16

4.1.3. Misli i iskazi

Iscječci crtića koji su prikazani ispitanicima nemaju titlove. Također, u isječku crtića Kovčeg s blagom likovi govore samo u 3 situacije. Prvo djed usklikne 'Yes!' nakon pronalaska sefa, a zatim pri dolasku i odlasku govori razbojnik. U crtiću Poludjela Marge govori jedino vozač. Unatoč tome IvVr producira iskaze.

< PU_{djed} STAR

JA... >

PRIČATI...

< PU_{djed} TI

DOLJE... >

Slika 20. STAR JA...

PRIČATI... TI DOLJE...

IvVr na slici 20 ulogu djeda preuzima naginjanjem glave u desnu stranu. Kada znakuje glagol PRIČATI i zamjenicu TI pogled usmjerava dolje i lijevo. Na taj način unuka smješta u prostor dolje i lijevo ispred djeda na tri načina: glagolom sročnosti, indeksom i nemanualnom oznakom. Na temelju ovih pokazatelja može se zaključiti da JaTe znakuje iz perspektive djeda. Međutim, ovdje se javlja još jedan važan pokazatelj preuzimanja uloge, a to je promjena korištenja zamjenice u prvom licu. Ispitanica ovdje zamjenicu u prvom licu ne koristi za sebe, već za lika. Odnosno, kada znakuje STAR JA ne daje informaciju da je stara ona, JaTe, već lik djeda kojeg je preuzela. Dakle, u ovoj situaciji djed govori unuku: „Ja sam star. Ti idi dolje.“ Pojavu korištenja zamjenice u 1. licu za citiranje referenta Engberg-Pedersen (1993, 1995) naziva *shifted reference*. Lillo-Martin i Müller de Quadros (2011) ovakvo preuzimanje uloge u kojem se iznose misli ili iskazi referenta nazivaju *quotative RS*.

Pitanje je sada kako razlikovati preuzimanje uloge za prikaz misli i za prikaz iskaza. U ovom istraživanju, kao prijenos iskaza referenta bilježile su se situacije u kojima je iskaz bio usmjeren prema drugom liku (slika 20) ili kada je ispitanik znakovao točno ono što je lik govorio u crtiću (u ovom slučaju to je jedan usklik prikazan na slici 21). Na slici 21 vidimo da ispitanica ulogu djeda preuzima zakretanjem torza ulijevo te podizanjem glave i pogleda gore lijevo. Prvi dio znakovanja može se shvatiti kao djedove misli: 'On je pronašao sef!'. Misli u ovom slučaju djedu pridaje ispitanica jer one nisu prikazane u crtiću. U drugom djelu prikaza se uz aktivnost velikog broja artikulatora preuzimanja uloge javlja i *mouthing* riječi *yes* što odgovara iskazu djeda u crtiću pa se ovaj dio pripovjedanja označava kao preuzimanje uloge za prikaz iskaza.

DJED...

< PU_{djed} ON

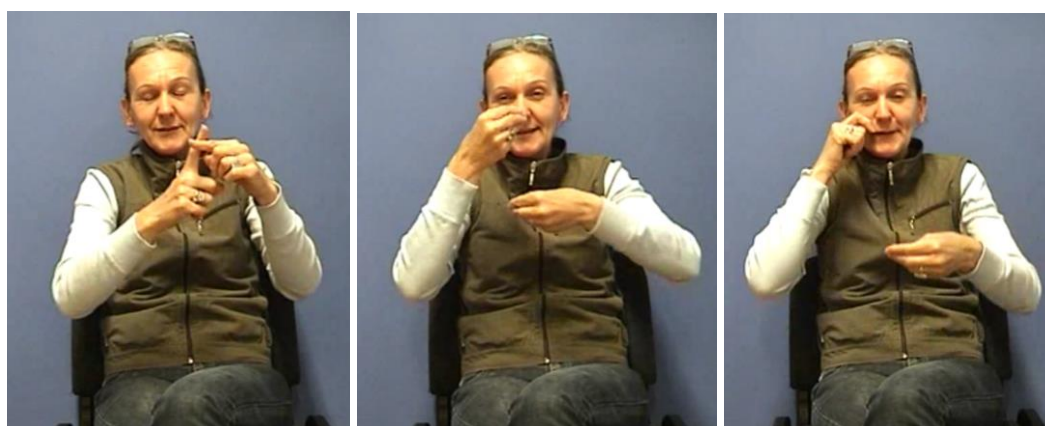
PRONAĆI...

YES... >

Slika 21. ON PRONAĆI...

YES...

Također, neke situacije prikazane tijekom prepričavanja ne dopuštaju govor, npr. dječak ne može roniti s dihalicom i govoriti pa se bilo kakvo znakovanje u toj ulozi smatralo prikazom misli lika (slika 22). U ovom je primjeru trup ispitanice cijelo vrijeme okrenut u lijevo, a pogled povremeno usmjerava u istom smjeru. To je zato što je ispitanica lijevo od sebe smjestila lokus sefa. Sve navedeno upućuje na to da je ispitanica u ulozi unuka koji je pronašao sef i pomislio: „Točno! Djed mi je pričao da je sef ovdje!“

< PU_{unuk} TOČNO...

PRIČATI

DJED

IX-tu

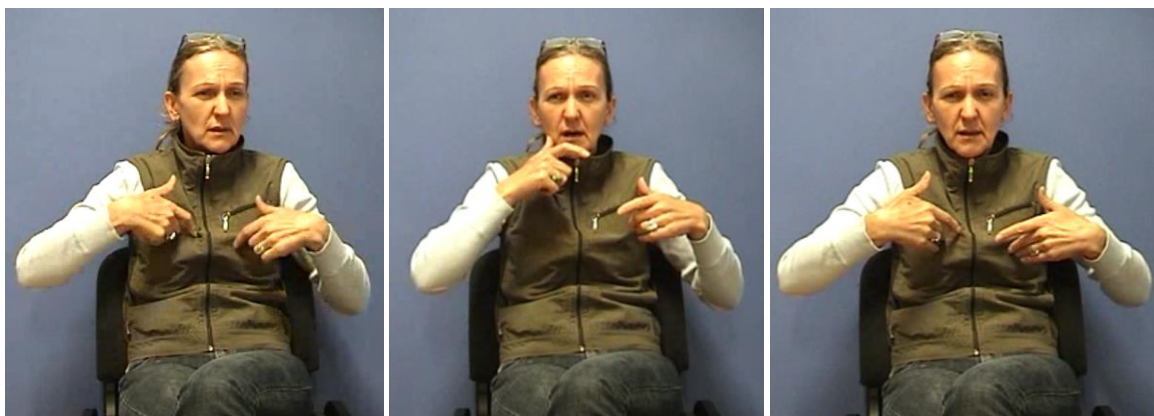
KOVČEG

IX-tu... >

Slika 22. TOČNO...

PRIČATI DJED IX-tu KOVČEG IX-tu...

Pregledom prethodno navedenih primjera u ovom poglavlju, može se primijetiti da nekim preuzimanjima uloga prethode imenice. Na primjer na slici 23 JaTe u ulozi naratora prvo znakuje DJED, a zatim preuzima njegovu ulogu. Opća je prepostavka da znakovatelji preuzimanje uloge tijekom prepričavanja uvode uz pomoć imenica ili imenskih fraza kojima se identificira referent preuzimanja uloge (npr. Morgan, 2006; Reilly, 2000). Međutim, ako je referent već prethodno istaknut u diskursu njegovo uvođenje uz pomoć imenice nije nužno (Cormier i sur., 2013). Liddel i Metzger (1998) tvrde da je uvođenje preuzimanja uloge imenicom u pripovijedanju suvišno zato što 'stvaran prostor', odnosno znakovateljeva mentalna reprezentacija neposredne okoline omogućuje tijelu znakovatelja da bude izravna reprezentacija referenta. Na slici 23 možemo vidjeti da ispitanica ne uvodi referenta koristeći imenicu već položajem glave i promjenom usmjerenja pogleda prikazuje položaj lika. Također, JaTe tijekom pripovijedanja sustavno koristi pomak trupa u lijevo za preuzimanje uloge djeda. Djed je ovdje, dakle, ustaljena uloga s kojom je sugovornik upoznat pa bi se njegovo uvođenje uz pomoć imenice moglo smatrati suvišnim.

< PU_{djed} JA

STARAC

JA...

MORATI

JA... >

Slika 23. JA STARAC JA...

MORATI JA...

Primjer istog načina uvođenja uloge javlja se i kod SI_{Lo} (slika 24). On prikazuje situaciju u kojoj djed provjerava uže kojim je sef zavezan kako bi ga povukao gore. Kako bi prikazao da je djed osvjestio da je sve u redu SI_{Lo} prenosi misao lika: „Dobro je.“

< PU_{djed}

DOBRO... >

Slika 24. DOBRO...

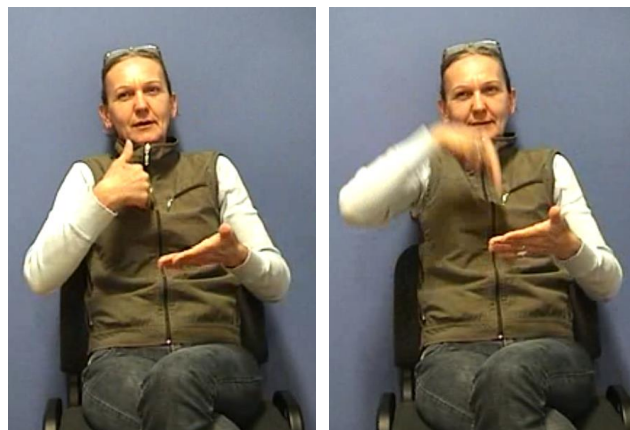
Ovom se temom bave Cormier i sur. (2013) te u svom istraživanju BSL-a zaključuju da ispitanici pokazuju snažnu preferenciju za naglašavanje subjekta u situacijama prvotnog i ponovnog uvođenja referenta u diskurs. Kada se prikaz referenta kontinuirano održava tijekom prepričavanja ispitanici su skloniji ispuštanju subjekta. Ovime se može objasniti slika 25. Njoj prethodi situacija u kojoj je ispitanica istovremeno preuzela ulogu unuka i djeda koji plivaju prema površini mora. S obzirom na to da je oba lika prethodno smjestila u isti lokus jer su izronili zajedno, sljedeće preuzimanje uloge zahtjeva naglašavanje referenta čije misli ispitanica prenosi. Zato JaTe situaciju u kojoj djed zahvaljuje Bogu uvodi znakovanjem imenice DJED, a zatim prenosi njegove misli koje se mogu interpretirati kao: 'Mogao sam roniti dolje, uspio sam.'

DJED...

< PU_{djed} MOĆI

DOLJE...

JA

DOLJE... >

Slika 25. MOĆI DOLJE...

JA DOLJE...

Sljedeći primjer (slika 26) prikaz je preuzimanja uloge kako bi se prikazao djedov unutarnji govor. Kroz ovaj isječak pripovjedanja aktiviraju se različiti artikulatori preuzimanja uloge, no poglad je većinu vremena usmjeren prema sugovorniku. Ipak, trup ispitanice je i ovdje okrenut blago ulijevo, što je dosljedno s prethodnim preuzimanjima uloge djeda. Također, u ovom primjeru ispitanica ponovno zamjenicu u prvom licu koristi za lik djeda, a ne za sebe. Točnije, JaTe nije ta koja nema vremena za razmišljanje o sljedećem koraku, već je to situacija u kojoj se nalazi djed.

< PU_{djed} JA

NEMATI

VREMENA...

ZUBI-STAVITI

NEMATI

VREMENA...

PUSTITI...

OPREMA-STAVITI...

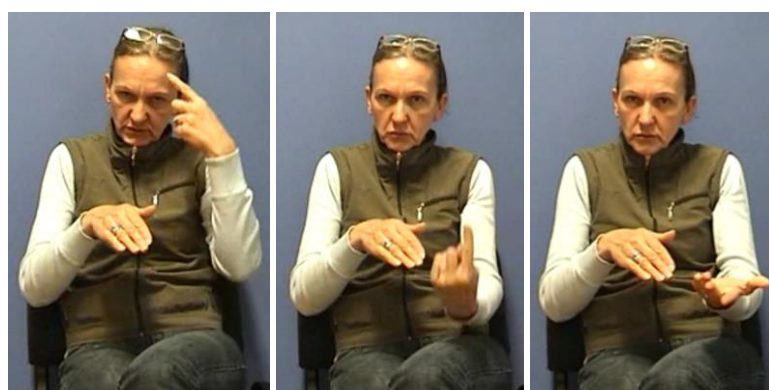
BRZO...

VRIJEME-TEĆE... >

Slika 26. Prikaz djedovog unutarnjeg govora

Tijekom prepričavanja elicitiranog videozapisom Poludjela Marge IvVr prenosi misli vozača vezane uz mamu. U tri zasebna slučaja preuzimanjem uloge vozača iznosi misao da je mama luda zbog načina na koji je stala usred ceste. Na slici 27 usporedno su prikazane sve tri situacije. U prva dva primjera vidljivo je da za prikaz uloge vozača IvVr sustavno koristi položaj trupa prema naprijed uz nagib glave prema naprijed i dolje pa nema sumnje da ispitanica ovu misao pridaje liku vozača, a ne da daje svoj komentar u ulozi naratora. Također, u drugom primjeru ispitanica znakuje MISLITI LUD. Ovoj situaciji prethodi scena u kojoj ispitanica u ulozi lika vozača kudi mamu pa se korištenje glagola MISLITI može objasniti željom ispitanice za naglašavanjem da je to nešto što je vozač pomislio, a ne izrekao. U trećem primjeru ispitanica pomiće cijelo tijelo prema gore i udesno čime prikazuje reakciju vozača na mamino graktanje. Ovdje je aktivan velik broj artikulatora preuzimanja uloge pa se i ove misli pripisuju ulozi vozača.

<PU_{vozač} LUD...>

STATI

ŠTO... >

<PU_{vozač} MISLITI

LUD... >

<PU_{vozač} LUD... >

Slika 27. Situacije u kojima IvVr preuzima ulogu kako bi prenijela istu misao vozača

U jednom dijelu crtića Poludjela Marge mama sjedi u autu i razmišlja o svojoj životnoj situaciji. Pritom ništa ne govori, no oko nje se u crtiću vrte slike njezinih misli. Sva tri ispitanika prikazala su tu situaciju preuzimanjem uloge (slike 28, 29 i 30). Ispitanici pritom daju informacije o tome da mama razmišlja o vezi, braku, djeci i općenitim problemima. Pitanje je, može li se ova situacija shvatiti kao prikaz misli lika ili ona u ovom slučaju predstavlja prikaz radnje jer mama razmišlja o braku i budućnosti? Točnije, ispitanica ne prenosi unutarnji govor mame kao što je to bila situacija u prethodnim primjerima. Na primjer, nije da IvVr u ulozi mame znakuje nešto što se može interpretirati kao 'Što je problem u mom braku?' ili 'Mislim da ću izgubiti posao.' Ispitanici u ovom slučaju samo navode o čemu mama razmišlja, a ne što razmišlja. Iz tog se razloga ova preuzimanja uloge smatraju prikazom radnji, a ne misli.

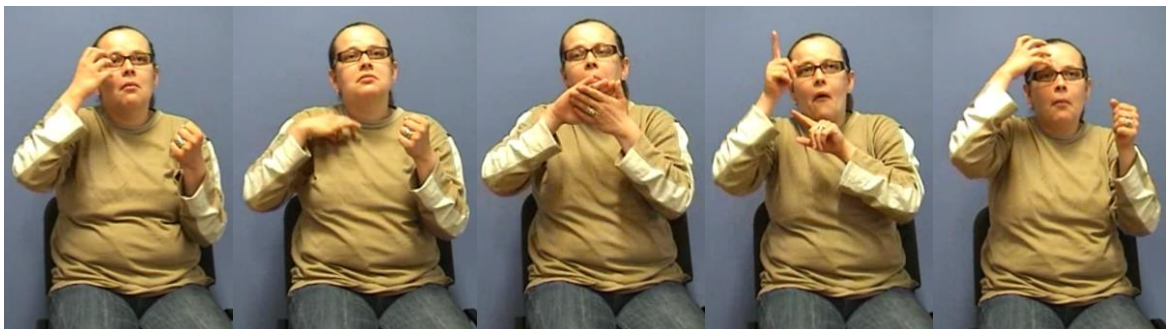
<PU_{mama} MISLITI

VEZA

BRAK

IX-to... >

Slika 28. MISLITI VEZA, BRAK, IX-to...

<PU_{mama} MISLITI

SIN/KĆER

BRAK

OVO-ONO

MISLITI >

Slika 29. MISLITI SIN/KĆER, BRAK, OVO-ONO MISLITI...

<PU_{mama} MISLITI

PROBLEM++... >

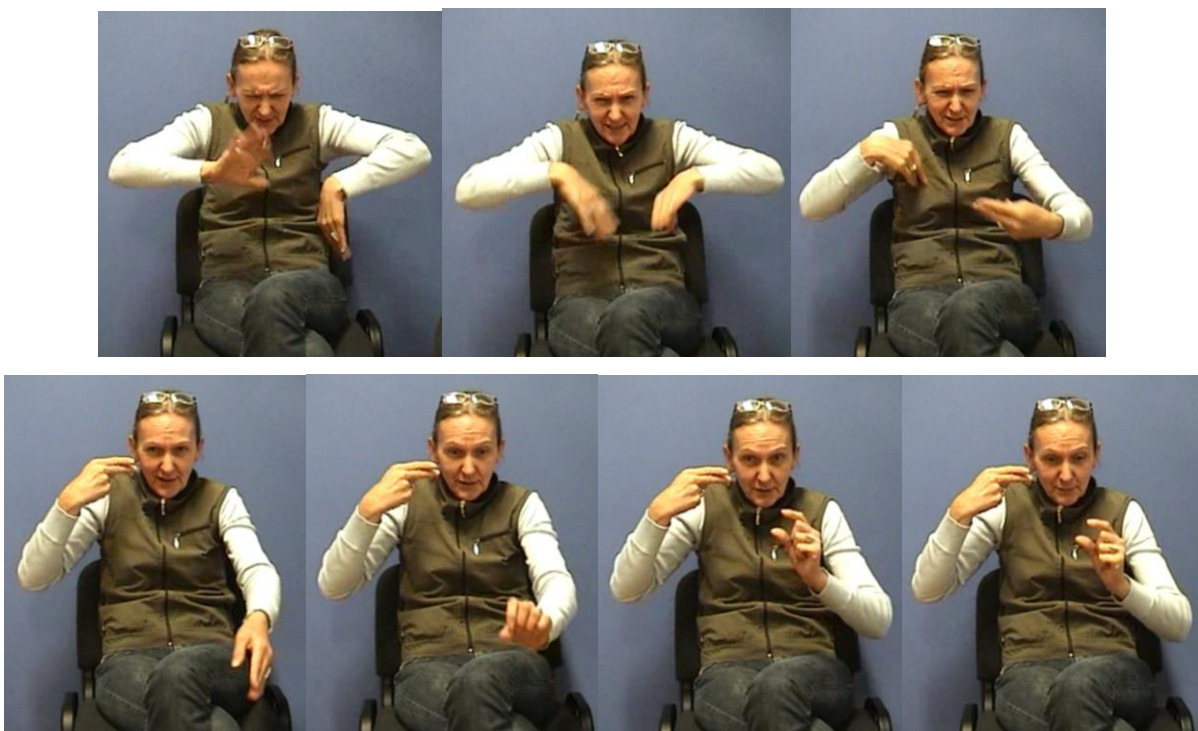
Slika 30. MISLITI PROBLEM++...

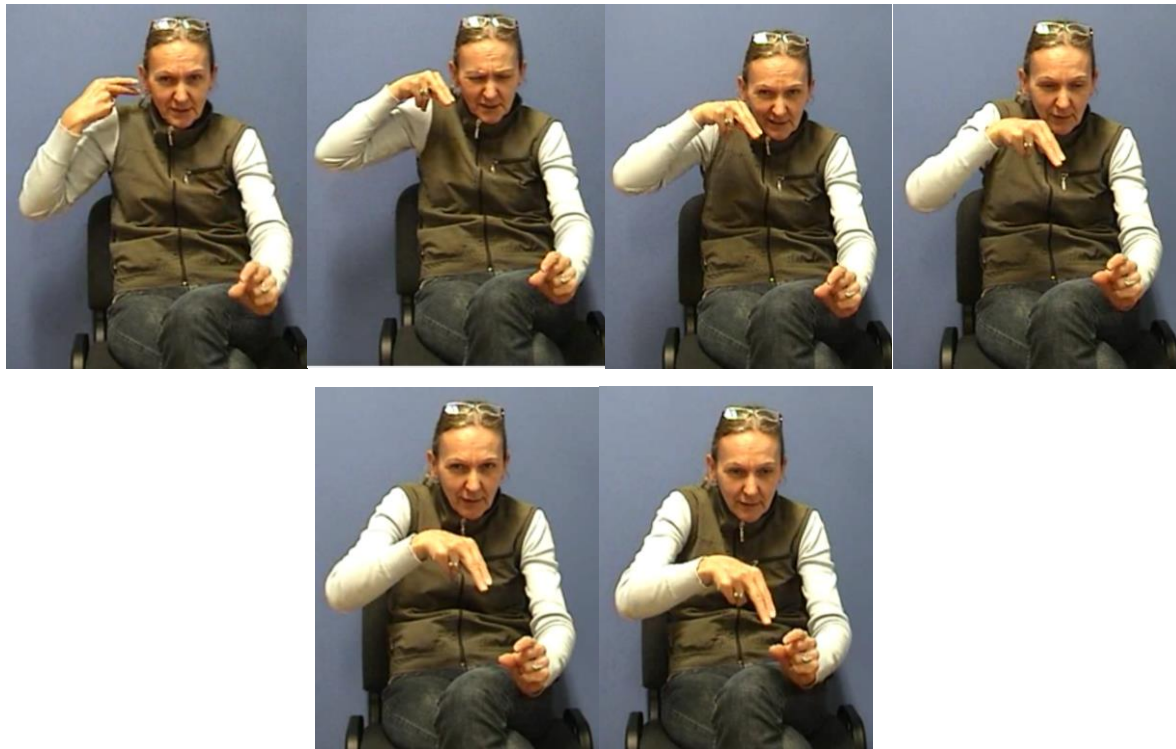
Misli i iskaze ispitanici su preuzimanjem uloge prenosili znatno manje u odnosu na radnje i emocije. Međutim, to je bilo očekivano zato što videozapisi koji su bili prepričavani ne sadrže mnogo scena razgovora. Važna informacija koja je dobivena pregledom iskaza i misli za koje su ispitanici preuzimali ulogu jest to da u hrvatskom znakovnom jeziku postoji *quotative* preuzimanje uloga. Također, primjećeno je da su načini uvođenja preuzimanja uloge u hrvatskom znakovnom jeziku u skladu s načinima uvođenja uloga u drugim znakovnim jezicima.

4.2. Nemanualne oznake i dijelovi tijela

Nemanualne oznake i dijelovi tijela čije su se promjene u položaju ili pokretu bilježile u svrhu ovog istraživanja bili su usmjerenje pogleda, lice, glava, torzo te dominantna i nedominantna ruka. U 6 snimaka prepričavanja sva tri ispitanika koristila su sve navedene artikulare za preuzimanje uloga. U tablicama ispod dan je pregled broja aktivacija artikulatora za koje se procijenilo da su korištene u svrhu preuzimanja uloge, a ne za drugu gramatičku funkciju. Međutim, već je ranije spomenuto da je određivanje razlike u tome označava li neki nemanualni znak sročnost ili preuzimanje uloge u znakovnim jezicima još uvijek otvorena tema. Iz tog su se razloga kao artikulatori preuzimanja uloge bilježili samo oni markeri koji se mogu pripisati ponašanju lika ili označavanju lokusa referenta. Ako se u jednom potezu preuzimanja uloge barem jednom koristio određeni artikulator ili nemanualna oznaka bilježila se jedna aktivacija. Pritom se promjene u njegovom usmjerenju, položaju ili pokretu nisu bilježile kao nova aktivacija. Na primjer, ispitanik za preuzimanje uloge unuka koji roni prekida kontakt očima sa sugovornikom i usmjerava pogled u desno, a nakon toga i lijevo i gore. Za ovo se preuzimanje

uloge ipak bilježila samo jedna aktivacija ove nemanualne oznake. I u slučaju u kojem je ispitanik, primjerice, unutar iste uloge prvo pogledao u desno, zatim u sugovornika pa nakon toga ponovno u desno, bilježila se jedna aktivacije nemanualne oznake. To je zato što se želio dobiti podatak o tome koliko se često pojedini artikulatori koriste za preuzimanje uloga. Slika 31 dobar je primjer za objašnjenje ovakvog načina bilježenja markera. U priloženom primjeru svaki novi isječak prepričavanja predstavlja promjenu u usmjerenju pogleda. Da se ovdje svaki ponovni prekid kontakta očima bilježio kao nova aktivacija markera, dobili bismo podatak da se pogled kao nemanualna oznaka preuzimanja uloge u tom isječku prepričavanja koristio 8 puta. S druge strane, za vrijeme cijelog preuzimanja uloge torzo ispitanice nagnut je naprijed. Unatoč tome za njega bi se bilježila samo jedna aktivacija. Gledajući samo ove brojčane podatke dobio bi se pogrešan dojam da se za preuzimanje uloge češće koristi usmjerenje pogleda, iako su oba markera korištena u istom vremenskom periodu i za istu ulogu. Da bi se izbjegla ovakva pogreška, u ovom se istraživanju za oba markera zabilježila jedna aktivacija.

Slika 31. Prikaz kontinuiranosti položaja trupa i promjene usmjerenja pogleda tijekom preuzimanja uloge unuka

Podaci o aktivnim markerima ispisani su za svakog sudionika. Broj aktivacija bilježen je za svaki video prepričavanja posebno. Pregledom tablice 14 zaključuje se da je IvVr prepričavajući videozapis Kovčeg s blagom ulogu preuzela 27 puta, JaTe 15 puta i SILO 13 puta. U snimkama elicitiranim videom Poludjela Marge IvVr preuzima ulogu 21 puta, JaTe 11 puta, a SILO 12 puta. Usporedbom ovih podataka s podacima iz tablica ispod vidljivo je usmjerenje pogleda jedina nemanualna oznaka aktivna za vrijeme preuzimanja svih uloga kod svih ispitanika. Ovo saznanje u skladu je s već navedenim podacima iz stranih istraživanja koja tvrde da je usmjerenje pogleda jedina obavezna nemanualna oznaka za preuzimanje uloge (npr. Padden 1986; Reilly 2000; Herrmann i Steinbach, 2007). Slijedeći najkorišteniji dio tijela za preuzimanje uloge je glava. Jedina ispitanica koja ne koristi promjenu položaj glave za preuzimanje svih uloga je IvVr. Nadalje, iako se promjena položaja torza u početku u stranim istraživanjima smatrala jednim od najvažnijih, ako ne i obaveznim, pokazateljem preuzimanja uloge, ona se u ovom radu, uzmemo li u obzir sve snimke, javlja u samo 79% slučajeva. U istom postotku kao i torzo ispitanici za preuzimanje uloge koriste i dominantnu ruku, dok se nedominantna ruka koristi u manjoj mjeri (73%). Lice su ispitanici za preuzimanje uloga

općenito koristili u najmanjoj mjeri te se ono javlja kao artikulatork preuzimanja uloge u 87% preuzetih uloga.

Tablica 14. Broj aktivacija nemanualih oznaka i dijelova tijela tijekom preuzimanja uloga za IvVr

	Kovčeg s blagom	Poludjela Marge
DIO TIJELA/OZNAKA	BROJ AKTIVACIJA	BROJ AKTIVACIJA
USMJERENJE POGLEDA	27	21
GLAVA	26	20
LICE	20	18
TORZO	21	14
DOMINANTNA RUKA	24	15
NEDOMINANTNA RUKA	19	15

Tablica 15. Broj aktivacija nemanualih oznaka i dijelova tijela tijekom preuzimanja uloga za JaTe

	Kovčeg s blagom	Poludjela Marge
DIO TIJELA/OZNAKA	BROJ AKTIVACIJA	BROJ AKTIVACIJA
USMJERENJE POGLEDA	15	11
GLAVA	15	11
LICE	15	10
TORZO	14	7
DOMINANTNA RUKA	12	9
NEDOMINANTNA RUKA	12	9

Tablica 16. Broj aktivacija nemanualih oznaka i dijelova tijela tijekom preuzimanja uloga za SILO

	Kovčeg s blagom	Poludjela Marge
DIO TIJELA/OZNAKA	BROJ AKTIVACIJA	BROJ AKTIVACIJA
USMJERENJE POGLEDA	13	12
GLAVA	13	12
LICE	12	11
TORZO	12	10
DOMINANTNA RUKA	10	8
NEDOMINANTNA RUKA	11	7

Već je ranije navedeno da Quinto-Pozos i Mehta (2010) tvrde da za preuzimanje uloga može biti aktivan samo jedan dio tijela ili nekoliko dijelova tijela istovremeno. U ovom su istraživanju ispitanici u 54% slučajeva za preuzimanje uloge koristili sve bilježene dijelove tijela. Niti jedan ispitanik za preuzimanje uloge nije koristio samo jedan marker. IvVr je za preuzimanje uloge koristila najmanje 2 artikulatora, a JaTe i SILO 3.

Iako Dudis (2004) tvrdi da je jedan od elemenata koji sudjeluje u preuzimanju uloge i donji dio tijela, on se u ovom slučaju nije označavao zato što su ispitanici snimani u sjedećem položaju i donji dio nogu nije u kadru. Također, videozapisi kojima se elicitirala proizvodnja prema prvoj procjeni nisu sadržavali važne situacije u kojima likovi koriste noge. Međutim, tijekom obrade podataka primijećeno je da ispitanici JaTe i SILO koriste pokret noge kako bi preuzeli ulogu razbojnika (slika 32). Nogu koriste kako bi prikazali način na koji razbojnik odgurne unuka zbog čega on padne u sef. IvVr za prikaz ove situacije ne koristi dio tijela (slika 33), već u ulozi razbojnika znakuje POGURNUTI-cl. Pritom koristi dominantnu ruku kako bi prikazala pokret noge.

Slika 32. JaTe i SiLo u ulozi razbojnika koriste nogu za prikaz odguravanja unuka

Slika 33. IvVr u ulozi razbojnika koristi klasifikator za prikaz odguravanja unuka

Zaključno, u hrvatskom znakovnom jeziku, jednako kao i u većini stranih znakovnih jezika, za preuzimanje uloga znakovatelji koriste pogled, glavu, lice (facijalnu ekspresiju), torzo, ruke i donji dio tijela. Nemanualna oznaka koja je prema ovom istraživanju obavezna za preuzimanje uloge je promjena u usmjerenju pogleda, dok korištenje svih ostalih artikulatora nije nužno. Iako su se u prethodnim poglavljima u nekoliko navrata uspoređivali artikulatori koji su korišteni od strane sva tri ispitanika kako bi se prikazala ista situacija, za donošenje određenih zaključaka o usklađenosti korištenja dijelova tijela za preuzimanje istih uloga potrebno je detaljnije istraživanje. Također, za vrijeme analize snimki primijećena je sustavnost u načinu preuzimanja uloge za pojedine likove, što je spomenuto i ranije. Međutim, za istraživanje ove pojave bilo bi dobro sastaviti materijal koji uključuje manji broj likova i događaja, kako bi ispitanici mogli odrediti stalan lokus referenta i cijelo vrijeme mu se vraćati. U tom slučaju bi se za elicitanje prepričavanja trebalo izbjegavati video materijale u kojima likovi u velikoj

mjeri mjenjaju svoj položaj u prostoru. Na taj će se način lakše bilježiti promjene u položaju tijela ispitanika i njihova sustavnost.

4.3. Preuzimanje dvostruke uloge

U ovom se poglavlju želi osvrnuti na *body partitioning*. Teorija Dudisa (2004) do sada se već nekoliko puta spomenula u ovom radu zato što su svi ispitanici barem jednom preuzeli dvostruku ulogu. Točnije određenim dijelovima tijela ispitanici bi prikazali odabrane aspekte jednog lika, a drugim dijelovima tijela u isto bi vrijeme predstavljali drugog lika. Primjer takve situacije prikazan je na slici 34. JaTe i SLo u ovoj situaciji dominantnu ruku koriste za preuzimanje uloge razbojnika koji drži pištolj, a ostale dijelove tijela koriste za preuzimanje uloge djeda.

Slika 34. Razbojnik pištoljem prijeti iznenađenom djedu

Vezano uz primjer na slici 35 Casey (2003) tvrdi da se preuzimanje uloge može koristiti za prikazivanje odnosa između dva lika. Pritom za jednog referenta znakovatelj preuzima ulogu, odnosno lokus znakovatelja postaje lokusom lika, a drugi referent određen je završnom točkom arikulacije glagola, prostornog smještaja glagola ili položajem tijela u prostoru. Navedenom primjeru prethodi situacija u kojoj ispitanik u ulozi naratora navodi da djed vadi unuka iz sefa. Lik koji u tom trenutku u ustima ima dihalicu je djed. Dakle, u prvom isječku prikaz je djeda koji vadi dihalicu iz ustiju. Međutim, nedominantna ruka ispitanika ispružena je ulijevo, a šaka je zatvorena kao da nešto drži. Kasnije se ruka savija u pokretu koji asocira na privlačenje

nečega prema sebi. Ovdje usmjerenje pokreta ruke i prostorni smještaj glagola određuju položaj unuka. Unuk je smješten lijevo ispred djeda, a djed ga drži za majcu i privlači k sebi kako bi mu u usta stavio dihalicu.

Slika 35. Djed drži unuka za majcu i privlači ga prema sebi kako bi mu u usta stavio dihalicu.

Davanje različitih inputa u isto vrijeme zbog podjele funkcija dijelova tijela ne koristi se samo za preuzimanje dvostruke uloge. Dudis (20004) tvrdi da ova pojava omogućuje znakovatelju da unutar preuzete uloge ruke koristi za produkciju manualnih znakova ili klasifikatora kako bi pojasnio situaciju. Primjer ovog možemo vidjeti na slici 36. Ovdje je ispitanica aktivno u ulozi unuka. Torzo je nagnut naprijed, dominantna ruka se koristi za prikaz držanja užeta, a glava i pogled usmjereni su uokolo čime dočaravaju scenu u kojoj unuk pregledava svoju okolinu u potrazi za blagom. Kako bi pojasnila da unuk gleda uokolo IvVr uvodi glagol GLEDATI-OKOLO. Dakle, ispitanica ostaje u ulozi, no jedan dio tijela koristi za davanje dodatne informacije jer joj to omogućuje odijeljivanje funkcija dijelova tijela.

Slika 36. IvVr informaciju o tome da unuk gleda uokolo istovremeno daje aktivacijom artikulatora preuzimanja uloge i znakovanjem glagola GLEDATI-OKOLO

5. ZAKLJUČAK

Analizom dobivenih podataka zaključuje se da u HZJ postoji preuzimanje uloga u pripovijedanju. U ovom su se istraživanju uloge preuzimale za prikaz radnji, emocija, misli i iskaza. Ispitanici u ovom istraživanju uloge nisu preuzimali jedino za prikaz stavova referenata, no videozapisi kojima se elicitalo prepričavanja nisu niti sadržavali situacije iznošenja stavova. U najvećoj su mjeri ispitanici uloge preuzimali za prikaz radnji, nešto manje za prenošenje emocija i najmanje za prijenos misli i iskaza. Međutim, ispitanici su bili veoma usklađeni u tome koje su situacije odlučivali prikazati preuzimanjem uloga. Uzimajući u obzir svih 6 snimaka, za prikaz iste situacije sva tri ispitanika preuzela su ulogu u 42% slučajeva. Za prikaz radnji barem su dva ispitanika bila usklađena u prikazu situacija preuzimanjem uloga u 76% slučajeva, a za prikaz emocija u 81% slučajeva. Zbog ovih podataka postavlja se pitanje je li preuzimanje uloge u nekih situacijama obavezno. Točnije može li se preuzimanje uloge u ovim slučajevima zamijeniti nekim drugim jezičnim sredstvom. Način prikupljanja podataka u ovom istraživanju ne dopušta donošenje zaključaka o ovoj temi pa bi bilo zanimljivo pozabaviti se ovim pitanjem u budućim istraživanjima. Nadalje, za preuzimanje uloge svi su ispitanici koristili usmjerenje pogleda, glavu, torzo, ekspresiju lica i ruke. JaTe i SLo dodatno su uveli i pokret noge. U skladu sa stranim istraživanjima, najčešće korištena nemanualna oznaka bila je usmjerenje pogleda. Ova oznaka je korištena za sva zabilježena preuzimanja uloga, dok su se ostali markeri koristili u 87 do 97 posto slučajeva. Nadalje, analizom sadržaja snimaka otkriveno je da hrvatski znakovni jezik dopušta *quotative* i *non-quotative* način preuzimanja uloge. Prvi se javlja u prikazu iskaza i misli, a drugi je češći kod prikaza radnji i osjećaja. U konačnici, ovim su se istraživanjem potvrdile pretpostavke o osnovnim karakteristikama preuzimanja uloga u hrvatskom znakovnom jeziku. Međutim, oko definicije i specifičnih karakteristika ovog fenomena u stranim se istraživanjima još uvijek vode rasprave. Kako bi se donijeli detaljniji zaključci o funkcijama pojedinih nemanualnih oznaka u preuzimanju uloge i specifičnostima preuzimanja uloge u HZJ u odnosu na strane znakovne jezike potrebna su dodatna istraživanja koja će uključivati materijale specijalizirane za elicitanje određenih aspekata preuzimanja uloge.

6. LITERATURA

- Aarons, D., Morgan, R. (2003). Classifier Predicates and the Creation of Multiple Perspectives in South African Sign Language. *Sign Language Studies* 3(2), 125-156.
- Ahlgren, I. (1990). Deictic pronouns in Swedish and Swedish Sign Language. U S. Fischer, P. Siple (Ur.), *Theoretical Issues in Sign Language Research*, (str. 167–174). Chicago: University of Chicago Press.
- Barić, E., Lončarić, M., Malić, D., Pavešić, S., Peti, M., Zečević, V., Znika, M. (2005). Hrvatska gramatika. Zagreb: Školska knjiga.
- Belaj, B. i Tanacković Faletar, G. (2006). Protučinjenične uvjetne rečenice, mentalni prostori i metonimija u kontekstu teorije konceptualne integracije. *Suvremena lingvistika*, 62 (2), 151-181.
- Birdsell, B. (2014). Fauconnier's theory of mental spaces and conceptual blending. U J. Littlemore i J.R. Taylor (Ur.), *The Bloomsbury Companion to Cognitive Linguistics*, (str. 72-90). London: Bloomsbury Academic.
- Cameron, R. (1998). A variable syntax of speech, gesture, and sound effect: direct quotations in Spanish. *Language Variation and Change*, 10, 43-83.
- Clark, H., Gerrig, R.J. (1990). Quotations as demonstrations. *Language*, 66, 764-805.
- cognitive structure. U *Encyclopedia of the Sciences of Learning*, mrežno izdanje. Pristupljeno 14.8.2021. <https://link.springer.com/referenceworkentry/10.1007/978-1-4419-1428-6_2071#citeas>
- Cormier K., Smith, S., Zwets, M. (2013). Framing constructed action in British Sign Language narratives. *Journal of Pragmatics*, 55, 119-139.
- Cormier, K., Smith, S., Sehyr, Z. S. (2015). Rethinking constructed action. *Sign Language & Linguistics*, 18:2, 167-204.
- Cormier, K., Smith, S., Zwets, M. (2013). Framing constructed action in British Sign Language narratives. *Journal of Pragmatics*, 55, 119–139.
- Dudis, P. G. (2004). Body Partitioning and Real-Space Blends. *Cognitive Linguistics* 15(2), 223-238.

- Emmorey, K., Reilly, J. (1998). The development of quotation and reported action: Conveying perspective in ASL. U E. Clark (Ur.), *Proceedings of the twenty-ninth Annual Child Language Research Forum*, (str. 81–90). Stanford: CSLI Press.
- Engberg-Pedersen, E. (1993). *Space in Danish Sign Language*. SIGNUM-Press.
- Engberg-Pedersen, E. (1995). Point of view expressed through shifters. U K. Emmorey i J. Reilly (Ur.), *Language, gesture, and space*, (str. 133–154). Hillsdale: Lawrence Erlbaum.
- Fauconnier, G., Turner, M., (1996). Blending as a central process of grammar. U: A. Goldberg (Ur.), *Conceptual Structure, Discourse and Language*, (113-130). Stanford: CSLI Publications.
- Herrmann, A., Steinbach, M. (2012). Quotation in Sign Languages - A Visible Context Shift. U I. Alphen, I. van/ Buchstaller (Ur.), *Quotatives: Cross-linguistic and Cross-disciplinary Perspectives*, (203-228). Amsterdam: Benjamins.
- Ladd, D. R. (1996). *Intonational phonology*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Lentz, E. M. (1986). Teaching role shifting. U C.A. Padden (Ur.), *Proceedings of the fourth national symposium on sign language research and teaching*, (str. 58–69). Silver Spring: NAD.
- Liddell, S. K. (2000). Blended spaces and deixis. U D. McNeill (Ur.), *Language and gesture*, (str. 331-357). Cambridge: Cambridge University Press.
- Liddell, S. K., Metzger, M. (1998). Gesture in Sign Language Discourse. *Journal of Pragmatics*, 30, 657-697.
- Lillo-Martin, D. (2012). Utterance reports and constructed action. U R. Pfau, M. Steinbach i B. Woll (Ur.), *Sign language – An international handbook (Handbooks of Linguistics and Communication Science)*, (str. 365–387). Berlin: De Gruyter Mouton.
- Lillo-Martin, D. Ronice Müller de Quadros, R. (2011). Lingua cquisition of the syntax–discourse interface: The expression of point of view. *Lingua*, 121, 623–636.
- Mathis, T., Yule, G. (1994). Zero quotatives. *Discourse Processes*, 18, 63-76.
- Metzger, M. (1995). Constructed dialogue and constructed action in American Sign Language. U C. Lucas (Ur.), *Sociolinguistics in Deaf communities*, (str. 255–271). Washington: Gallaudet University Press.

Morgan, G. (1999). Narrative development in British Sign Language. U C. Schelletter, C. Letts, M. Garman (Ur.), *Issues in Child Language: From Phonology to Narrative*. FECS tisak, čitanje.

Nilsson, A.-L. (2004). Form and discourse function of the pointing toward the chest in Swedish Sign Language. *Sign Language and Linguistics*, 7, 3–30.

Padden, C. A. (1986). Verbs and role shifting in American Sign Language. U C. Padden (Ur.), *Proceedings of the fourth national symposium on sign language research and teaching*, (str. 44–57). Silver Spring.

Poulin, C., Miller, C. (1995). On narrative discourse and point of view in Quebec Sign Language. U K. Emmorey i J. Reilly (Ur.), *Language, gesture, and space*, (str. 117–131). Mahwah: Lawrence Erlbaum.

pripovijedanje. U *Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje*. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2021. Pristupljeno 8. 8. 2022.

<<http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=50434>>.

Pyers, J., Senghas, A. (2007). Reported action in Nicaraguan and American Sign Languages: Emerging versus established systems. U P. Perniss, R. Pfau, M. Steinbach (Ur.), *Visible Variation: Comparative Studies on Sign Language Structure* (279–302). Berlin: de Gruyter.

Quer, J. (2011). Reporting and quoting in signed discourse. U E. Brendel, J. Meibauer i M. Steinbach (Ur.), *Understanding quotation*, (str. 277–302). Berlin: Mouton de Gruyter.

Quer, J., Frigola, S. (2006). *The workings of indexicals in role shift structures in Catalan Sign Language (LSC)*. Universitat de Barcelona: Actes del 7è Congre's de Linguística General.

Quinto-Pozos, D. (2007). Can constructed action be considered obligatory?. *Lingua*, 117, 1285–1314.

Quinto-Pozos, D., Mehta, S. (2010). Register variation in mimetic gestural complements to signed language. *Journal of Pragmatics*, 42, 557–584.

Schlenker, P. U tisku. Super monsters 1: Attitude and action role shift in sign language. *Semantics and Pragmatics*. <http://ling.auf.net/lingbuzz/002069>.

Stokoe, W.C. (1965). *A dictionary of American Sign Language on linguistic principles*. Washington: Gallaudet University Press.

Streeck, J. (2002). Grammars, words, and embodied meanings: on the uses and evolution of so and like. *Journal of Communication*, 52, 581-596.

Supalla, T. (1982). *Structure and acquisition of verbs of motion and location in American Sign Language*. Disertacija. San Diego: University of California.

Tannen, D. (1986). That's not what I meant!: How conversational style makes or breaks your relations with others. New York: William Morrow.

Tannen, D. (1989a). Interpreting interruption in conversation. U B. Music, R. Graczyk i C. Wiltshire (Ur.), *CLS 25: Papers from the 25th Annual Regional Meeting of the Chicago Linguistic Society; Part Two: Parasession on language in context*, (str. 266–287). Chicago: Chicago Linguistic Society.

Tannen, D. (1989b). Talking voices: Repetition, dialogue, and imagery in conversational discourse. Cambridge: Cambridge University Press.

Thompson, R., Emmorey, K., Kluender R. (2006). The Relationship between Eye Gaze and Verb Agreement in American Sign Language: An Eye-tracking Study. *Natural Language & Linguistic Theory*, 24, 571–604.

Winston, E. (1992). Space and involvement in an American Sign Language lecture. U J. Plant-Moeller (Ur.), *Expanding horizons: Proceedings of the twelfth national convention of the registry of interpreters for the deaf*, (str. 93–105). Silver Spring: RID Publications.

Zimmermann, A. (1986). *Uvodni seminar o komunikaciji s osobama oštećena sluha*. Zagreb: Fakultet za defektologiju.

Zucchi, S. (2004). *Monsters in the visual mode?*. Università degli Studi di Milano. Preuzeto s: <https://sites.unimi.it/zucchi/NuoviFile/LISmonsters.pdf>.